Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың сентябрь 23 вторник № 223 (13223)

1925 чылда үндезинлеттинген. Өртээ 3 көпеек.

АЖААЛДАНЫҢ ТЕМПИЗИН УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Бөгүн «ШЫН» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң тараажыларынга тураскаадып көдүрген.

Күрүне планында көрдүнгени-биле 700 тоннаны дужаар тургаш, совхоз сентябрь 18-тиң түңнели-биле алырга, 1361 тонна тарааны дужааган. Азы ажыл-агый пландан ажыр — немелде онаалдага кииириштир 661 тоннаны күрүне шыгжамырынче киирген болгаш тараа дужаарын уламчылап турар.

АЖААЛДАНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Дүжүт ажаалдазынга шиитпирлиг үе келген: республиканың чер ажылдыглары тараа кезилдезин, картофель ажаалдазын болгаш өске-даа культураларны сентябрьның сөөлгү хүннеринде доозар. Ол ышкаш саваң ажаап алырын база күскү чер аңдарылгазын октябрь 10-га чедир доосках турар ужурлуг. Сөөлгү кааң, аяс хүннерни ажыглааш, республиканың совхозтары дүжүт ажаалдазын элээн шапкынчыткан.

Бо чылын республиканың ажыл-ишчилери 40 муң тонна тарааны күрүнеге дужаар. Сентябрь 21-ниң медээзи-биле алырга, сайгарылга баазаларынга 27804 тонна тараа кирген. Ылаңгыя Тес-Хем, Эрзин, Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнар дүжүт ажаап алыр талазы-биле өскелерни мурнап турар. Ол ышкаш чамдык ажыл-агыйлар — «Дең-Терезин», «Ээрбек», «Бурунгаар», «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтар дүжүт ажаалдазын дооскан.

Дүжүт ажаалдазынга баш удур ыяк белеткенмээнинден, техника аймаа, машиналарны хынамчалыг кылбааныындан, кижи күжүн бүрүн ажыглаваанындан Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Бии-Хем районнар хожудап турар. Ажыл-агыйлардан — «Искра», «Нарын», Жданов аттыг, «Кара-Хаак», «Кызыл тук» совхозтар дүжүт ажаалдазын организас чок чорудуп, өскелерден хожудап турар. Сөөлгү кааң хүннерни ажыглап, бүгү күштү дүжүт ажаалдазынче хаара тудары ол черлерниң удурткучуларындан үе негеп келген.

Сентябрь 22-ниң медээзи-биле алырга, республикада дүжүт ажаалдазының байдалы мындыг: бирги одуруга — кезер шөл, ийигизинде — ажааган шөл, үшкүзүнде — бир гектар черге онаалтыр алган дүжүт, дөрткүзүнде — күрүнеге дужааган тараа (тонна-биле).

Бай-Тайга	1183	710	10,6	—
Мөңгүн-Тайга	—	—	—	—
Барыын-Хемчик	3410	3125	13,4	—
Өвүр	—	—	—	—
Сүт-Хөл	4752	3086	15,3	867
Чөөн-Хемчик	2433	5337	12,5	361
Улуг-Хем	16142	10106	17,3	2007
Таңды	42210	30338	12,2	9241
Бии-Хем	28567	16580	12,7	3873
Тожу	—	—	—	—
Каа-Хем	25865	21581	9,4	5983
Тес-Хем	2202	2751	11,9	97
Эрзин	3022	3595	8,0	314
Кызыл	23692	17001	11,7	5061
Республика	161057	114206	12,1	27804
Эрткен чылын	160000	72995	11,9	—

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

САМАГАЛДАЙ. Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары ниитизи-биле 3181 гектар черге тараа тараан. Ам оон 2500 гектарны кестиргеш, 2300 тонна хирезин бастырган. Бо хүннерде 2042 тонна тараа шыгжавырда кирген. Ортумаа-биле бир гадан 13,3 центнер дүжүттү алган.

Совхозтарда тараа кезилдези улам шапкынчаан. «Кызыгаар» совхоз 1695 гектар черниң тараазын чыттыр кестиргеш, бүрүну-биле бастырып алган. 1042 тонна тараа алдынган. Бир гектардан 15 центнер дүжүттү алган. Дүжүт ажаалдазы уламчылавышаан.

Ө. МОНГУШ.

СЕНТЯБРЬ 21-НИҢ МЕДЭЭЗИ-БИЛЕ АЛЫРГА, РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ 27804 ТОННА ТАРААНЫ КҮРҮНЕГЕ ДУЖААГАН, АЗЫ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ 92,7 ХУУЗУ ЧЕТКЕН.

Бии-Хем районнуң тараажылары бо хүннерде гектар чер бүрүзүнден 13—14 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Ыңчангаш ажыл-агыйның күрүнеге бо чылын 2860 тонна тараа дужаар хүлээлгезин күүседип болуруунуң бүгү барымдаазы бар.

Совхозтуң тараа шөлдеринде үжен ажыг комбайн ажылдап, оларның экипажтарының аразында социалистиг чарышты организастап, оон түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп турар. Сөөлгү беш хонуктуң түңнелдери-биле тарааны чыттыр кестирерин Сергей Стремилов, Игорь Кунаев, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Сергей Тесленко, дөрт ажаарынга Борис Монгуш, Николай Аршанов болгаш Анатолий Агалин олар шылгараан. Барык шупту комбайнерлер дузалакчыларлыг, оларның аразында Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтан дүжүт ажаалдазының үезинде туранчыларга дузалажып келген механизаторлар бар.

Дүжүт ажаалдазының ниити темпизи багай эвес. Чүгле хары комбайннардан тараа сөөртүр машиналарның чедишпези элээн саадаашкыннарны болдуруп турар. Ындыг байдал бо чылын совхозта силос салыышкынның орайтаанындан тургустунуп келген. Районнуң агроүлетпүр комплекизиниң автобүдүрүлгезиниң совхозка дүжүт ажаалдазынга үндүрүп берген 15 автомашиназының сези силос сөөртүүшкүнүнде хаара туттунган. А силос салыышкынының доостуру амдаа элек, барык бүдүн сентябрьны аптар боор деп ажыл-агыйның кол агроному В. В. Икопников сагап турар. Дүвүренчиг байдал. Бир чугула ажылды үезинде организастыг чорутпазының уржуу ол.

Тараажыларның аъш-чем хандырылгазы база аажок кошкак. Чемниң шынары багай. Шөлде ажылдап турарларже кичээнгейни угландырып, четпестерни дарый чайладыр херек.

ЧУРУКТА: тараажыларның ортузунда чарыштың шалыпчызы Николай Аршанов.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

ЧУРУКТА: Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң төп шаңында дүжүрген тарааны ында ажылчыннарның күрүнеге дужаар дээш арыглап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

ХАНДАГАЙТЫ. «Ак-Чыраа» совхозтуң Көк-Хаакта Анатолий Балганның удурткан механиизастаттынган звенозу ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээринге бедиткен социалистиг хүлээлгезин ажырган. Ук звено 1200 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин 1290 тонна кылдыр күүсеткен.

«Беларусь» марканың 7 тракторну кандыг-даа үрелиишкин чок ажылдап турар. Звено артык кезектер-биле бүрүн хандыртынган. Ийи, чаңгыс үрелиишкиннерни механизаторлар боттары кылып алыр.

Планныг онаалданы күүседиринге трактористер Аркадий Донгак, Койгунак Тумат, Кара-оол Тумат, Дажы-Серен Тюлюш, сараат салыкчылары Геннадий Лопсан, Чараш-оол Монгуш, Геннадий Хунаазык болгаш өскелер-даа үлүг-хуузун киирген. Звено хүлээлгезин ажыр күүсетсе-даа, темпини кудулатпайн, мал чеминиң белеткелин үргүлчүлеп турар.

Н. ДАМДЫН.

Репортаж

ШАҢДА ТАРАА СААРЛЫП ТУРДА...

Күскү кааң, аяс хүннүң чылыг херел-чырыы «Көк-Тей» совхозтуң тараа шөлдерин шаг-да-ла куспактапкан. Ындыг хүнге механизаторлар кончуг ынак. Дээр аяс, тараа кургаг турда, чүгле кызымаккай ажылдаар апаар. Ол үеде хову-шөлдерде чергелештир чыскаалыпкаш, тараа кескен комбайннарның, оларже тараа хүлээп алыры-биле чарышкан машиналарның дааш-шимээни күш-ажылчы хөглүңнү хову дургаар дуимиттелдириптер. Кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткили — кааң хүннерни ажыглап, турууштуг чок ажылдап, хөй тарааны бастырып, кестирип, чарышка мурнакчы болуру.

Улуг девискээрни асфальттаан каан совхозтуң төп шаңынга он ийиги беш чылдың баштайгы чылының тараазы саарлып эгелээр. Ону боктан арыглааш, тараа хүлээп алыр черже машинага чүдүргеш чорудар. Ында Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң 21 сургуулу ийи ээлчег-биле дүн-хүн чок ажылдап турар. Оларның башкызы — Николай Михайлович Кушнарёв агроном эртемниг болганындан совхозтуң дирекциязы төп шаңның эргелекчизи кылдыр тургускан. Шаңда бүгү ажылды ол дорт харыылаар.

Овал-оваа апарган хоорсарыг тарааны сургуулдар болгаш ажылчыннар ОВП-20 дээр тараа арыглаар машина-биле арыглаап тур. Чамдык тарааны машиналарга чүдүрер, өскелери ынаар-мынаар дажыглаар. «ЗАВ-10» дээр тараа арыглаар улуг агрегатты Петр Андреевич Катажеков башкарып турар. Ол тарааны кончуг арыг кылдыр арыглааш, машинага чүдүрерин белеткээр.

— Мээң ажылым кончуг харыысалгалыг. Бичии-ле саадаар болза үе халас эртер. Ыңчангаш ук агрегатты баш удур ыяк белеткээн бис. Бөгүнге чедир бичии-даа турууштуг чок ажылдап келдивис. Өл-шыгы 16—17 хуу турда, хүнде 76 тонна тарааны арыглаар ужурлуг бис. Ыңчалза-даа ону доктаамал 120—130 тонна чедирип тур бис. Дүжүттү кыска хуусаада, чидириг чок ажаап алыр дээш тараажылар ортузунда калбарган чарышка тиилекчи болур дээш кызымаккай ажылдаарын хүлээнип тур мен—дээш, «ойт, бо машинаның боостаазында саваң чыдыпты ышкаш, дүрген барбас болза хоржок-тур» деп чугаалааш, оператор Петр Катажеков ажылынче далажыпты. Ол сес чыл дургузунда ол-ла ажылга ажылдап келгенинден болууңуң хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген мурнакчы болду.

Оон үнген чуъктүг машина деңзилекчи Светлана Александровна Свекатунга баралгап чеде берди. Аныяк уруг деңзи караан каш удаа хынамчалыг хынааш, оон соонда фактурага ат салыр. Ол Улан-Удэниң көдээ ажыл-агый институдунуң экономика факультединде өөренип турар болгаш совхозка практикалап келирге, ону ук ажылга бызыглап тургускан. Кижи күжүн совхозтуң дирекциязының шын ажыглап билирин үстүнде чижектер бадыткап турар.

Төп шаңга дүүн комбайннардан 75 тонна 670 килограмм келген. Ол хүн Кызылдың сайгарылга баазазынче 108 тонна 120 килограмм арыг тарааны чоруткан. Дүжүт ажаалдазы эгелээнинден бээр ниитизи-биле 1834 тонна тараа шаңга дүжүртүнген, тараа хүлээп алыр пунктуже 1320 тонна 700 килограмм тарааны чоруткан. Ажааттынган тарааны Кызылдың сайгарылга баазазынче болгаш комбайннарның бастырган дүжүдүн шаңче сөөртүрүнге Кызылдың ийи дугаар автотранспорт бүдүрүлгезиниң 11 чолаачызы төлептиг үлүүн киирип турар. Оларның аразындан Сергей Фомин, Геннадий Сибиряков, Вениамин Грабилин хүн нормазын 110—120 хуу күүседип, мурнакчыларның санынга киргеннер. Оларның өөрлериниң бирээзи Леонид Пирогов машиназынга тарааны чүдүргеш, ырак орукче чоруур деп турда, ужуражы бердивис. Ол Кызылче бир хүнде дөрт рейсти кылып турар. Ооң мунган «Демир-аъды» үрелип көрбээн. Чүге дээрге аныяк чолаачы техниказын хумагалап, камнап билир.

Ол үеде төп шаңга чиик машиналыг кижи халдып келди. Ол дээрге совхозтуң кол агроному Тимофей Ефимович Тартошаков болду. Дораан-на дүжүт ажаалдазының совхозта кайы хире чорup турарын оон сонуургадывыс.

— Дүжүттү кыска хуусаада эки ажаап алыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип тур бис. Совхоз 2165 гектар черге тараа аймаан өстүрген. Бо хүннерде оон 1604 гектары ажааттынган. Хоочун механизатор Петр Федорович Иванов удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригада багай эвес ажылдап турар. Ында 10 комбайн бар. Олар дүне база тарааны кестирип, бастырып, төп шаңче дүүн, чаңгыс хүн 75 ажыг тонна тарааны чоруткан. Оларның аразындан Виктор Ондар, Александр Чекулаев, Александр Черменев, Александр Ширем дүжүт ажаалдазының эге хүнүнден эгелээш 331—335 тонна тарааны бастыргаш, комбайннарының хөректеринге ийи-ийи беш адырларны чуруп ап, чарыштың тиилекчилери болганнар.

Агаар-бойдустуң таарымчы чок байдалдарындан чамдык хүннерни куруг эрттиргенивистен дүжүт ажаалдазы чогуур негелдезинге чедир тургустунмаан. Ыңчалза-даа бөгүнгү дег аяс хүннерни чөп ажыглап тургаш, тараа ажаалдазын сентябрьның сөөлгү хүннеринде ылап доозар дээш механизаторлар, ажылчыннар улам соруктуг ажылдап турарлар — деп, бригадир бистиң сонуургаан айтырывыска дорт харыы берди.

Шынап-ла бригада бот-орулга-чарылгалыг болганындан ооң кежигүннери чазын тракторларын, күзүн комбайннарын мунуптарлар. Оларның септелгезин кижи бүрүзүнүң ак сеткилдиг ажыл-ижинден дорт хамааржыр. Ыңчалза-даа дүжүт ажаап алыр хову, шөлдер даштыг болганындан комбайннар үрелип турар. Чамдык чугула херек артык кезектерниң чогундан комбайннар бүдүн хүнү ажыл чок эрттирер. Ол дээрге 15—20 гектар черниң тараазын кезип, бастырар хүлээлгезин агаарже «өргүпкени» болур. Ол ышкаш август 25-те дүжүт ажаалдазынче орайтап үнүп, аңаа чүгле ийи комбайнны ажыглап тургаңындан хөй үе-шакты халас эрттиргенин агроном Т. Тартошаков хомудап чугаалады.

К. САРЫГ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: чолаачы Л. Пирогов; шаңда ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ тырттырган чуруктары.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму он бирги беш чылдың даалгаларын күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш кадык камгалалының, социал хандырылганың, культураның, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң ниити билиг школаларының болгаш өске-даа өөредилге-кижизидилге албан черлериниң, профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле Күрүне комитединиң өөредилге черлериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының эң шылгараан ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан. Ооң иштинде Тыва АССР-ден:

Октябрь Революциязы орден-биле

Валентина Кызыловна **Натсак** — Тес-Хем районнуң Самагалдай ортумак школазында башкы.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле

Альбина Петровна **Кончакова** — Ак-Довурак хоорайда № 1 ортумак школаның директору.

Зоя Сундуевна **Куулар** — Кызыл хоорайда № 2 ортумак школаның директору.

Надежда Семеновна **Подкорытова** — республиканың психиатрия эмнелгезинде салбыр эргелекчизи.

Татьяна Байкаловна **Сертек** — Улуг-Хемниң төп район эмнелгезиниң фельдшери.

Улустарның Найыралы орден-биле

Виктор Алексеевич **Бушин** — медицинаның дүрген болгаш соңгаарлатпас дуза чедирер республика станциязының фельдшери.

Екатерина Седип-ооловна **Кенденбиль** — Тываның республика хөгжүм-шии театрының артизи.

Дорут-оол Алдын-оолович **Монгуш** — дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы, Кызыл хоорай.

Кара-оол Күжүгетович **Шангыш-оол** — № 3 ортумак профессионал-техниктиг училищениң бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери, Ак-Довурак хоорай.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Екатерина Спиридоновна **Абросимова** — Таңдының төп район эмнелгезиниң фельдшери.

Нина Александровна **Богдашкина** — Кызыл хоорайда № 30 аптеканың провизору.

Татьяна Даниловна **Гамова** — Бүгү-российаның карачетпестер ниитилелиниң Кызылда өөредилге-бүдүрүлге чериниң мастери.

Раиса Григорьевна **Киселева** — республиканың уруглар эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи.

Борис Алексеевич **Коротеев** — Кызыл хоорайда «Колос» культура бажыңының директору.

Александра Норбуевна **Куулар** — республикада № 1 божудулга бажыңының эмчизи.

Елизавета Самуиловна **Курседова** — инвалид уругларның Дерзиг-Аксында интернат-бажыңының санитарказы, Каа-Хем район.

Даш-оол Бокпай-оолович **Ооржак** — Бажың-Алаак ортумак школазының директору, Чөөн-Хемчик район.

Валентина Владимировна **Оскал-оол** — Тыва АССР-ниң культура министриниң оралакчызы.

Сарыг-оол Шожут-оолович **Саая** — чурукчу.

Александра Баткаровна **Шойдук** — Нарын ортумак школазында башкы, Эрзин район.

Мария Сергеевна **Шойдуң** — Эрзин районда төпчүткен библиотека системазының директору.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Майя Седеновна **Даргат** — Кур-Чер ортумак школада башкы, Кызыл район.

Людмила Александровна **Дятлова** — уруглар бажыңының кижизидикчизи, Кызыл хоорай.

Михаил Георгиевич **Галин** — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазында чолаачы.

Сырга Назындаевна **Кулерек** — Кара-Хөл ортумак школазының башкызы, Бай-Тайга район.

Лидия Барымзаевна **Маады** — Сушь сес чыл школазының башкызы, Бии-Хем район.

Анна Матвеевна **Очур** — Чаа Шагаан-Арыгда ортумак школаның башкызы, Улуг-Хем район.

Елена Владимировна **Попова** — Тоора-Хем ортумак школазының башкызы, Тожу район.

Полина Трефильевна **Толмачева** — Ильинка ортумак школазының башкызы, Каа-Хем район.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Клавдия Макаровна **Алабужева** — Хову-Аксы ортумак школазының башкызы, Таңды район.

Надыя Яковлевна **Бедарева** — профессионал-техниктиг өөредилгениң Тывада республика эргелелиниң өөредилге-методиктиг кабинединиң улуг методизи.

Анна Петровна **Белова** — Эржей эге школазының башкызы, Каа-Хем район.

Хомушку Самбуевич **Биче-оол** — Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының башкызы, Барыын-Хемчик район.

Лидия Михайловна **Габитова** — Туран ортумак школазының башкызы, Бии-Хем район.

Өшкү-Саар Салчаковна **Даржаа** — Бай-Тайгада төп район эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Тамара Павловна **Коданмай** — республика эмнелгезиниң эмчизи.

Раиса Ховалыговна **Кула** — Мөңгүн-Тайгада төп район эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Дыртык Бакысович **Монгуш** — Тываның республика хөгжүм-шии театрының артизи.

Борбаанай Алдын-Хереловна **Саая** — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы, Мөңгүн-Тайга район.

Эрес-оол Бады-Очурович **Саая** — улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң Культура килдизиниң эргелекчизи.

Кувискаал Седип-ооловна **Сат** — № 12 аптеканың санитарказы, Өвүр район.

Анна Прокопьевна **Тещукова** — № 11 ортумак школаның директору, Кызыл хоорай.

Тамара Монгушевна **Чирбит** — № 3 ясли-садтың эргелекчизи, Чадаана хоорай.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Өшкү Сатовна **Амарда** — Солчур ортумак школазының башкызы, Өвүр район.

Елена Шыныраповна **Байкара** — Тываның республиканың 60 Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейиниң килдис эргелекчизи.

Надежда Васильевна **Василевская** — культураның өөредилге черлери болгаш урал чүүл талазы-биле Тываның республика эртем-методиктиг кабинединиң директору.

Лима Игорьевна **Дамба-Даржаа** — Хайыраканда фельдшер-акушер пунктузунуң эргелекчизи, Чөөн-Хемчик район.

Май-оол Александрович **Даржай** — РСФСР-ниң чурулга фондузунуң Тывада чурулга-бүдүрүлге мастерскаязының чурукчу-каастакчызы.

Торлук База-оолович **Дары-Сүрүң** — Иштии-Хем сес чыл школазының директору, Улуг-Хем район.

Дондук Хертекович **Дойбухаа** — чурукчу.

Ксенья Петровна **Зубкова** — республиканың туберкулезка удур диспансериниң эмчизиниң улуг сестразы.

Ирина Васильевна **Коловская** — Бии-Хемде төп район эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Анна Александровна **Мамонтова** — Тываның республиканың А. С. Пушкин аттыг универсалдыг эртем библиотеказының килдис эргелекчизи.

Наталья Сундуевна **Монгуш** — Тес-Хемде төп район эмнелгезиниң эмчизиниң улуг сестразы.

Анастасия Васильевна **Мурыгина** — Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң улуг методизи.

Лина Чыртак-Хунаевна **Ооржак** — № 2 аптеканың фармацевтизи, Шагаан-Арыг хоорай.

Мария Сояновна **Ойдуп** — Мөрен ортумак школазының башкызы, Эрзин район.

Нина Георгиевна **Орлова** — Көк-Тей ортумак школазының башкызы, Кызыл район.

Нина Андреевна **Оюн** — Элегес ортумак школазының башкызы, Таңды район.

Николай Александрович **Павлов** — республиканың «Медтехника» эргелелинде магазин товароведи.

Өлчеймаа Седиповна **Соян** — Барыын-Хемчикте төп район эмнелгезиниң санитарказы.

Валентина Трофимовна **Тугарина** — Кызылдың башкы училищезиниң башкызы.

Алексей Алдын-оолович **Ховалыг** — Бора-Тайга ортумак школазының класстан болгаш школадан дашкаар кижизидилге ажылдарының организакчызы.

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

СОРУЛГАВЫС—ДҮРГЕДЭЭШКИН

СЭКП-ниң XXVII съездизинге хүлээп алган чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле угланыышкын ёзугаар үнүш болгаш мал ажылдарының адырларының ажыктыын бедидер талазы-биле агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының мурнунда чаа нарын сорулгалар салдынган. Мал продуктуларын бүдүрер талазы-биле он ийиги беш чылда улуг планнар көрдүнген. Чижээлээрге, эрткен беш чылдыынга деңнээрге эът бүдүрерин чылда ортумаа-биле 2,8 млн. тонна, сүттү 9 млн. тонна чедир улгаттырары көрдүнген. Салдынган планнарны күүседири агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының кужениишкиниг ажылдаарын, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү ажылдакчыларының сорук кириишкиниг күш-ажылын негээр.

Кедээ ажыл-агыйның ажылдакчылары, ооң иштинде хойжулар база Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга кирипшаан, Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның шынарын экижидер талазы-биле ийи чылдың планныг онаалдаларын күүседирин хүлээнгеннер. Ам он ийиги беш чылдың сорулгаларын күүседиринге бүгү курлавырларны, күштү мөөңнээри чугула.

Сөөлгү чылларда чылдың-на төрүүр чүс баш хойдан ортумаа-биле 100 ажыг хураганы камгалап ап, бир хойдан-на 2,8—3,7 кг арыг дүктү ап турар мурнакчы ажыл-агыйларның болгаш хойжу бригадаларның саны өскен. Шак ындыг колхозтар, совхозтар болгаш хойжу бригадалар район, край, республика бүрүзүнде бар. Чижээлээрге, Калмык АССР-ниң сураглыг малчыны И. М. Бударйчиев он бирги беш чылда төрүүр чүс баш хойданна 148 хураганны камгалап алган болгаш беш чыл дургузунда 8650 кг арыг дүктү кыргып алган.

Ындыг чижектерни чурттуң өске-даа хойжу бригадаларындан көргүзүп болур. Мурнакчы коллективтерниң дуржулгазы — продукция бүдүрерин моон соңгаар-даа улгаттырарынга кончуг улуг курлавыр болур.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга бистиң партиявыстың Чиңгине секретары М. С. Горбачёв шынар айтырыының ниити күрүне ужурутказының дугайын база катап демдеглээн. Хой ажылынга ол айтырыгны технологтуг болгаш организастехниктиг-даа аргаларны деңге ажыглап тургаш комплекстиг шиитпирлээр херек. Бо беш чылда хойжулар болгаш өшкү кадарчылары кол кичээнгейни өшкүнүң болгаш хойнуң дүгүнүң, эъдиниң шынарын экижидеринче угландырар ужурлуг. Амгы үеде дүк ажылдап кылыр бүдүрүлге черлеринге шынары багай, боктут, хирлиг дүк бола кирип турар. Ооң чылдагааны малды чер-черде ранион барымдаалавайн багай чемгерип турарында, хойларны кышкы үеде ажаап, тежээриниң чурумнарын сагывайн турарында. Ооң аңгыда, чамдык ажыл-агыйларда чайгаар үнген сиген шелдеринде бок үнүштер-биле демиселди чорудуп турары четпес.

Бо бүгү чүүлдерни чугулалап көрүп турар ажыл-агыйларда эки түңнелдерни чедип ап турар. Ооң чижээнге Омск областың «Москаленский» уксаажыдылга заводун адап болур. Ол заводтуң сөөлгү чылдарда күрүнеге дужаап турар дүгүнүң 80 хуу хирези эки шынарлыг дүк боол турар.

Ол ышкаш узун дүктүг, эки чуңгакталыр дүк бээр хойларны өстүрер талазы-биле чаңгыс зай угланыышкынныг селекция ажылын чорудар ужурлуг. А эъттиң шынарын бедидери-биле малдың интенсивтиг семиртилгезин организастаары негеттинер. Эътке дужаары-биле өлүрер хойларны семиртилге шелдеринге азы чайгы семиртилгеге азыраар херек. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылындан эгелеп продукцияны куду шынарлыг болдурбас дээш шиитпирлиг демисежир херек.

Хой ажылының продукциязын бүдүрерин моон соңгаар улгаттырарының чугула курлавыры — ол дээрге хойжу бригадаларның, фермаларның ажылын экижидери-дир. Хой ажылының продуктулуг чорууунуң бедиири хөй саннныг хойжу бригадаларның, фермаларның хүн бүрүде кызымак ажылындан хамааржыр. Оларның төлептиг ажыл-ижинден адырның, колхозтуң, совхозтуң, экономиказын моон ыңай-даа быжыглаары, продукцияны ажылдап кылыр бүдүрүлгелерниң улам-на өзүп орар негелделерин хандырары, чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле долу хандырары улуг хамааржыр.

Фермаларның, бригадаларның ажылында хөй чүүлдер кадрлардан хамааржыр. Чурттакчылыг черлерден ырак даглар, ховуларга амыдырап чурттаарын кижи-ле бүрүзү күзевес. Хой ажылында ажылынга арга-дуржулгалыг апарган болгаш бердинген кижилер хөй, ынчалза-даа чүгле чаа ажылдап эгелеп чоруур малчыннар база бар. Ынчангаш хой ажылдыгларже чогуур кичээнгейни салып, оларның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң хүлээлгези. Чижээлээрге, «Москаленский» уксаажыдылга заводунда малчын кижи дээрге бир дугаар кижи болуп турар. Аңаа бүгү-ле чүүлдерни бирги ээлчегде бээр: директорже кирери-даа ээлчег чок, чаагайжыттынган бажың-даа оочур чок, бүгү коллективтиң-даа кичээнгейиниң төвүнде. Ол ажыл-агыйда кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу сөөлгү чылдарның дургузунда чок болган, хөй аныяктар ажылдап турар, а малчыннаарын күзээрлер тускай конкурс эртер болгаш оочур манаар. Фермаларның, бригадаларның коллектив бүрүзү бедик бериичелиг ажылдаарындан чедиишкиннер дорт хамааржыр.

Аъш-чем программазын боттандырарынга мал ажылы улуг ужур-дузалыг. Кайда-ла төнчү түңнел дээш доктаамал, хынамчалыг сагыш салып турар болдур, ажыл-херек ында бүдүңгүр.

(«Овцеводство» журналдан)

ЧУРУКТА: Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң Эъжимде мурнакчы хойжузу Уйнуккай-оол Ирткеновна Чысымаа бодунуң кадарып чоруур хойларының чанында. Ол өөнүң ээзи Уйнуккай-оол Бичиккей-биле үжен чылдың дургузунда хой кадарган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АМГЫ БАЙДАЛ

Бистиң республика он ийиги беш чылче 840 хире муң хойлуг кирген. Сентябрь бирниң медээзин ёзугаар алырга, ам бир миллион бичии-ле ажыр өскен, планда көрдүнгенинден 120 муң хөй. Эрткен чылдың бо үезинден барык-ла 25 муң баш хураганы артыкка алган бис.

Чүетен алган чаш төлүнүң байдалы мындыг: баштайгы одурутла — ХУРАГАН, ийигизинде—АНАЙ.

Республика	82	74
«Тээли»	83	73
«Бай-Тал»	76	80
«Кара-Хөл»	86	65
«Мурнакчы»	87	64
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг	82	63
«Мөген-Бүрен»	90	59
«Барлык»	75	54
«Шекпээр»	68	64
«Хемчик»	85	46
«Дөң-Терезин»	95	48
«Торгалыг»	80	82
«Кызыл тук»	80	7
«Коммунизмче орук»	86	62
«Ак-Чыраа»	85	90
«Сүт-Хөл»	87	71
«Алдан-Маадыр»	83	53
«Октябрь 30 чылы»	80	33
Карл Маркс аттыг	92	116
«Чыраа-Бажы»	76	47
«Тыва»	—	—
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	83	70
«Большевик»	73	56
«Искра»	76	70
«Хөндергей»	76	—
«Найырал»	85	82
«УТКА 25 чылы»	88	—
«Улуг-Хая»	80	91
«Күш-ажылдың хостуу»	71	77
Жданов аттыг	79	51
«Ак-Туруг»	80	87
Тока аттыг	72	17
«Россия»	86	—
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	81	—
«Революцияның чалбыыжы»	82	—
«Коммунизмниң херели»	83	—
Дуржулга станциязы	80	—
«Өөк»	67	—
«Саян»	87	—
«Ээрбек»	81	110
«Кызыл тараачын»	90	—
«Хадың»	81	—
«Тоора-Хем»	83	98
«Май 1»	95	—
«Совет Тыва»	89	83
«Буруңгаар»	90	103
«Кызыл тук»	77	—
«Бүрен»	76	—
«Ленинчи орук»	87	134
«Улуг Октябрь»	95	—
«Енисей»	87	38
СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	62	—
Чүргүй-оол Хомушку аттыг	91	92
«О. Шынаа»	88	95
«Кызыгаар»	85	138
«Чодураа»	89	—
Ленин аттыг	88	12
«Мөрен»	87	94
«Нарын»	88	—
«Чаа орук»	82	118
«Көк-Тей»		
«Сукпак»		—
«Кара-Хаак»	73	114
«Тиилелге»	72	235
«Шамбалыг»	88	256
«Х Улуг хурал»	86	102
«Тере-Хөл»	88	—

Республиканың өшкүзү 135967 баш азы планда көрдүнгенинден 17767 баш ажып турар.

ТУСКАЙ БИБЛИОТЕКА

Мен ынчан чаа-ла хойжулап эгелээн турган мен. Кара чажымдан хой аразынга өскен-даа болзумза, чогум дуржулга меңээ чок турган. Ооң уламындан хоочун малчыннардан айтыртынар ужурга үргүлчү таваржып турдум. Оларның дуазазын амдыгаа чедир утпайн чор мен. Ынчалзажок оларның оозу анаа амыдыралдан боттанган дуржулга дээрзи билдингир, а эртем-техниканың чедиишкиннери чок. Ону билип алырынга меңээ 1957 чылда тыва дылга үнген «Тываның хойжузунуң библиотекасы» кончуг дузалаан.

«Тываның хойжузунуң библиотеказы» он кезек бичии номчугаштардан тургустунган, оларны дашты чуруктуг папкада суккан. Ном бүрүзүн ынчангы областың хой ажылын эки билир тускай эртемниглер бижээн. Оларның аразында ветеринария эртемнериниң кандидады И. Т. Кызыл-оол, зоотехниктер П. Ф. Ушаков, В. А. Соколов, А. Г. Тютина болгаш оон-даа өскелер бар. А. А. Лысенковтуң «Хойларны одарга тургузары» деп номунда «Хойларның одары», «Одарны ажыглаары», «Хойнуң кадарары», «Хойнуң ажаалдазын хынаары» деп дөрт эге кирген.

Библиотекада «Чаш хураганнарны доруктурары», «Хойну тарып боозадыры», «Хойну ажаары болгаш чемгерери», «Хой ажылының фермаларынга күш-ажылды организастаары болгаш ону төлээри» болгаш өске-даа номчугаштар аныяк хойжуларга-даа, хоочуннарга-даа эртемниң чедиишкиннерин болгаш ону херек кырынга ажыглаарын таныштырып турар. База бир ном — «Хой ажылын улам ыңай хөгжүдер болгаш дүк бүдүрерин көвүдедир дугайында Эвилелдешкен болгаш Автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарның партия, совет, кедээ ажыл-агый болгаш комсомол органнарынга, МТС-терниң, совхозтарның директорларынга, колхозтар даргаларынга, бүгү эр, херээжен колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга болгаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазы» — хой ажылын хөгжүдеринге удуртулга болуп турар. Чараш каасталгалыг, иштинде чуруктарлыг, схемаларлыг болгаш деңнелгелиг сан-чурагайлардыг номнар кирген ол библиотеканы бо-ла сактып кээр мен. Ол мээң ажылымга, черле хойжу болурумга улуг дузаны көргүскен.

«Тываның хойжузунуң библиотеказы» чырыкче үнгенден бээр үжен чыл чедип турар. Бо үениң дургузунда совет эртем дыка буруңгаарлаан. Ынчан сураан безин дыңнаваан, дүжүмге безин кирбейн чораан чаартылгаларны, тоолчургу өскерилгелерни ам көрүп чор мен. Шынап-ла, мээң хойжулап эгелеп турар үемде газ-биле чем хайындырар, телевизор көөр туржук ай санында акша алырының безин соргаа чок, чүгле күш-хүн санаар үе туржук чоп. Ам кандыгдыр че-ээ! Мен бодум безин чиңге-нарын дүктүг уксааны нептередиринге киржип, эртемденнер-биле кады ажылдап келдим. Сөөлгү чылдарда хой ажылынга от салбас арганы ажыглап турарымны база эртемниң чедиишкиннериниң ачызы кылдыр санап турар мен.

Хой ажылы — мээң амыдыралым. Хой кадарбаан болзумза, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң туржук Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, чер-чер Советтериниң-даа депутадынга соңгуттурбаан, чазактың орден-хавыяларындаа албаан турарым магат чок. Ынчангаш хой ажылының дугайында чүүлдер парлалгага элбек болурун күзээр мен, мергежил бедидериниң чепсээ ол.

1973 чылда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тыва АССР-ге хой ажылын улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаал хүлээп алган. Ону ёзугаар республиканың чүгле совхозтарынга безин беш чылда чүс миллион хире рубльди тускайлаан, узун хуусаалыг чээли болгаш өске-даа дуза көрдүнген турган. Ол-ла чылын, сентябрьның бо хүннеринде, СЭКП Тыва обкомунуң Х пленуму хой ажылын улам ыңай хөгжүдер хемчеглерни хүлээп алган. Бөгүнге чедир бистиң ажылга удуртулга кылып чоруур айтырыышкынывыс ол. Хой ажылының байдалын, ооң уксаазын, продуктулуун бодап көөрге, ам база кандыгбир хемчегни алыр үе келген хире. Ол хемчеглер «Тываның хойжузунуң библиотеказын» белеткээринге кол үндезин болур ужурлуг.

И. ДАНЗУРУН,

«Чодураа» совхозтуң хойжузу, Ленин, Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи.

ТҮҢНЕЛГЕ ИДЕГЕЛ

Күс—хойжуларның амыдыралында база бир харысалгалыг болгаш бачым үе, ынчан хойну эдержилгеге болгаш тарып боозадылгага кирер. Мал бажын өстүрери, ооң кадык болгаш шыырак салгалын алыры бөгүнгү ажылдан улуг хамааржыр. Бо ажылдың кандыг байдалдыг чорып турарының дугайында интервьюну бистиң корреспондентивис К. Чооду «Шамбалыг» совхозтуң кол зоотехниги А. Д. Ооржактан алган.

— Хойнуң тарып боозадылгазынга болгаш эдержилгезинге кандыг белеткелдиг ужураштыңар Алексей Делгер-оолович?

— Совхозтуң тускай эртемниглериниң болгаш хойжуларның чугаазындан алырга, ук кампанияга белеткел бо чылын мурнуку чылдардагызындан дээре болган. Онзалап демдеглээр чүве —бонитировканы кажангызындандаа шынарлыг чорудуп, хойну чүгле назы-харының болгаш эр-кызының талазы-биле эвес, а оң-чүзүнүнүң, шыраан болгаш арганың база барымдаалап үскени. Чамдызын күрүнеге база дужаадывыс. Кара өңнүг хойларны чып кээривиске, чаңгыс кодан болду. Дуңгуш хой 975 баш болду, оларны ийи кодаңга үстүвүс. Чүзүнбаазын өңнүг ийи чүс ажыг хойну база аңгыладывыс, оларны кадыптар кодан чок боорга, аңгы малчынга хүлээттивис. Совхозтуң иштики херегдээлинге чарыгдаар мал ол болур, чаңгыс зай өңнүг хойларга дегбес.

Мал эмчилери кыштагларны болгаш малды аарыгларга удур эмнер-биле ажылдап кылган. Бүгү кыштагларны от салбас аргаже шилчиткен. Кажаа бүрүзүнге сери тудуп, ээгилерин катташтыр тутташ, аразынче өдек уруп, эде дериглерни чорудуп турар. Ам үш кажааның дээвиирин солууру арткан. Кыштаглар септелгезин суурнуң организацияларында күлээдип каан болгаш ында ажыл организастыг: коллектив бүрүзү онаашкан кыштааң септеп алган. Контора ажылдакчылары база бир кыштагны септедивис. Кыштаг септелгези багай болур болза, тарып боозадылга болгаш эдержилге түңнел чок артып магат чок.

Тарып боозадылга пунктулары бүрүн дериттинген. «Көк-Тей» совхозтуң чоогунда бир пунктуну немей туттувус. Аңаа 850 баш, а совхоз төвүнүң чоогунда пунктуга 1700 баш хойну тарып боозадыр. Тарып боозадылга шагда эгелээн, бо хүннерде доостур.

— Кадрлар дугайында чүнү чугаалап болур силер?

Кадрлар четчир, чылдың-на маңаа ажылдап келген, ук ажылга мергежээн улус бар. Ылаңгыя Сат Кызыл-оол бо совхоз тургустунгандан бээр хой тарып келген. Санитарказы Лариса Сендел база хөй чыл ажылдаан, болунуң хүлээлгезин эки билир. Комсомолчу Мая Ховалыг үш чыл мурнунда курс доосакан, ажылынга база мергежил берген. Ооң санитарказы Моңгуш Чечек база ажылынга кызымак. Оларның ажылының түңнели эки болуп турар: совхоз бо чылын төрүүр чүс башка онаашпыр 88 хураганны, 81 бызааны алган. Хойжу Моңгуш Байыр чүстен 110 хураганны, Моңгуш Дадар-оол 106 хураганны, Василий Хүндүжүк биле Моңгуш Кара-Бызаа 105—105 хураганны алган. Ынчангаш кадрларның ажылының түңнелдиг болурунга идегеп болур.

— Хоюңарның уксаазы кандыгыл? Совхозта уксаажыдылга ажылының байдалын чугаалап көрүңерем, Алексей Делгер-оолович.

— Бистиң совхозта красноярск уксааның чиңге-нарын дүктүг хайнактары бар. Чогум уксаа, хойнуң ажаалдазын экижидер, чемгерилгезин таарыштырар болза, бистиң черге таарыжып болур, чүгле ооң үр болганы аажок, кысказыбиле чугаалаарга, эргижирел келген. Ооң уламындан дүк планын күүседиринге безин бергедей бээр апарган бис. Ынчангаш уксаа чаартыр айтырыг шагда тургустунган, ону республиканың уксаажыдылга чери үр үе дургузунда шиитпирлеп чадап, биске дуза көргүспейн келген.

Даг корридели. Бо чылын ындыг уксааның кошкарларын тарып боозадылгага ажыглап эгеледивис. Ол уксааның хойларының чартыкнарын дүгүнүң узуну 15 сантиметр чедип турар. Ниити саны 1700 баш дөрт кодан хойну даг корридели уксааның кошкарларының үрезини-биле тарып боозаткан. Ол коданнарны мурнакчы хойжуларга хүлээткеш, үргүлчүнүң хайгааралынга алган бис. Бо чылын хой ажылынга бир чедиишкинивис ол, чогум түңнел чүну көргүзер чүве ийик, ону манаар, ол талазы-биле ажылдаар апаар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин боттандырары хой ажылын хөгжүдеринден улуг хамаарылгалыг. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылындан-на ол талазы-биле шыңгыы хемчеглерни ап эгелээн бис.

Ондар Сүктержикович Биче-Бут — Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң дуржулгалыг малчыннарының бирээзи. 1961 чылда хой кадарып кирген, бо аразында ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш күжүн, билиин, арга-дуржулгазын үндүрүп, кызымак ажылдааныйдан чылдың-на багай эвес көргүзүүлүг болуп келген. Ооң кададында 314 төрүүр хой бар, оларның хураганын менди алгаш, аңгы кадарчыга үзүп берген. Амгы үеде хойжу кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип турар.

ЧУРУКТА: хойжу О. С. Биче-Бут.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХОЙЖУ

Сөзү Л. Чадамбаныы,

Аялгазы Д. Шактарныы.

Совхозувус байлак
Солуп малы элбек.
Эъткир, дүккүр хойлар
Эрээн шокар көстүр.
Кара, сарыг өңнүг
Кандызы-даа бар-ла.
Чиңге, нарын дүктүг
Шилиндектер ында.
Ховар диртken малчын
Хоочуннарның оглу
Ленин орден каастаан
Идепкейлиг малчын.

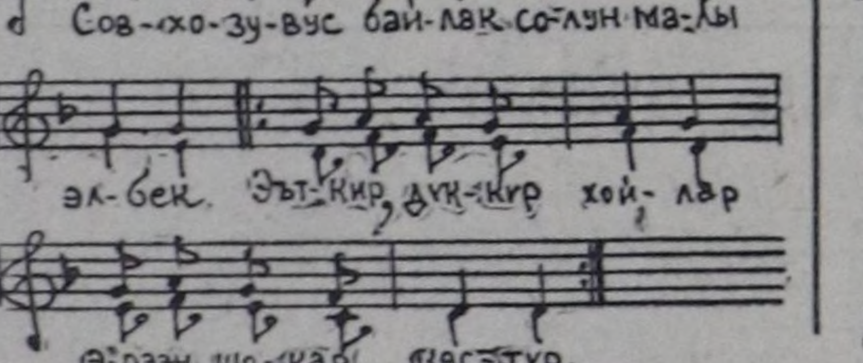

КАДАРЧЫГА

(Баллада).

Хажызындан көрген
кижээ
Кадарчының ижи бөдүүн:
Оъттап чораан хойлар
соондан
Оожум, топтуг чортуп
чоруур.
Дергизинде сыдым бар
бол,
Деңит аъттар кезүлбес-даа.
Өөр сүрүг топтур оъттааш,
Өдээндиве шуужуп кирер.
Ала чайның кииинде-даа,
Ажыг кыштың соогунда-
даа,
Шыны-биле, кадарчы дег,
Чымыш иштиг кижи ховар.
Кырлар кырын кымчылаан
дег,
Кызаңнааштар сүржүп-
сүржүп,
Чайык, чазын дөгей бээрге,
Чадагай чер кандыг ийик:
Ында көвей сүрүг малы
Ыңай баар бе, бээр кээр
бе?
Маргышканыг ол-бо чүкче
Баш сугар чаглак дилээр.
Кышкы кажаа эжиктерин
Хыраа байтык, кылын
хөртүк
Шуурган тайлып эрти
дээнзиг,
Шуглап алган чыдар
болгай.
Арнындан дер кылаңнааже,
Адыштары хаваргыже
Кандыг иштн кызымаккай
Кадарчы эш кылбас
дээрил!
Бригада, коллективтен
Билдингир-ле хоорук-тур
деп,
Кара ажыл билбес хөй-даа
Каразынар чадавас боор.
Ындыг эвес экер эрниң
Ынаныштыг эжи-өөрү
Адын-сывын адап тургаш,
Ажыл-ижин мактаан чүве.
Чаңгыс кижи нүүрүнде бол,
Чаа шелген балладам сен,
Хаваңдан дер сыстып
турар
Кадарчыга байырым тут!

М. ДОРЖУ.

КЫШТАГЛААШКЫН БҮДҮҮЗҮНДЕ

Хойларны кыжын ажаарының болгаш чемгерериниң чедиишкинниг болуру кыштаглаашкынга хойжу бригада бүрүзүнүң белеткелинден дыка хамааржыр. Ол белеткел, бир чүүлүнде, чемнериниң магадылал фондуларын чогуур өйүнде белеткеп алырында болуп турар. Кышкы одарларны ажыглаары-биле чергелештир хой бүрүзүнге онаашпыр 1,5 центнерден эвээш эвес сигенни, 10—15 кг концентраттарны белеткеп алыры, а боллунар аргалыг черлерге бир хойга-ла 1 центнер хире хемчээлдиг силосту база белеткеп алыры эргежок чугула. Мал чемнериниң ол магадылал курлавырлары хойларның деңгилдезин ортумактан кудулатпайн база аргызып-харыксыратпайн тургаш, кыштаглаашкынның берге айларында хойларны сиген, концентраттар-биле немей чемгерер арганы бээр.

Мал чемнериниң магадылал курлавырлары чокта малдың чемгерилгези аажок үзүктелип, хойларның тотпас чоруу оларның органимзиниң кошкаарынга, дүккүр продуктулуунуң кудулаарынга, ооң шынарының баксыраарынга чедирип турар. Хойларның чемгерилгезиниң аажок дорайтаанының ужурунда хойларның дүгү каракка көзүлдүр-ле үвүрерип, чиңгелеп эгелээр. Үвүрерген дүктү үлетпүрге чиг эт кылдыр хүлээп алырда, кончуг куду шынарлыг деп үнелеп көөр болгаш холуттунар. Кыштаглаашкын үезинде эки чемгерилгени үзүктелдирбес төлээде, чемнериниң магадылал курлавырларын чогуур өйүнде белеткээш, кыштагларга чедирер ужурлуг. Ынчаарга эки сигеннерни болгаш концентраттарны хойларга оларның боос база хураган эмзирер үезинде бээр кылдыр камнаар херек.

Сиген, саваң, концентрат чемнериниң магадылал курлавырларын, дөжегге херегләэр саваңны бригадирге, коданның улуг хойжуларынга актылар ёзугаар хүлээдип бээр. Олар оон соңгаар чемнериниң магадылал курлавырларын чарыгдаарда, боттарынга онааттынган хойларын ажаарда харысалгалыг болурлар.

Хойларның хүр кыштаглаарын хандырарында ийи дугаар чугула чүүл болза, кажааларны белеткээри болур. Хой кажаалары делгем, кургаг, чылыг болгаш чырык чедир болур ужурлуг. Кажаа иштиниң хой бүрүзүнге онаажыр ажыктыг шөлү 0,75-тен 1 чедир дөрбелчин метр, [illegible] иртке — 0,6—0,8 дөрбелчин метр, дөптеге болгаш оолдаваан хунан хойга — 0,5—0,6 дөрбелчин метр, бир бүдүрүкчү кошкарга — 1,5—2 дөрбелчин метр болур. Хой кажааларын тудар болгаш кыштаглаашкынга белеткенир чорукту ол санаашкын ёзугаар чорудары эргежок чугула.

Хойларны кыжын болгаш эрте чазын оолдадыр чорукче шилчээнин барымдаалааш, кажааларны тудуп белеткээри-биле чергелештир, хойларның хураганнаашкынын, хураганнарның доруктурулгазын эрттирер чылыг оран-саваларны база белеткээр херек. Хураганнашкан 70—100 баш хойларны хары угга тургузарын бодааш, чылыг оран-саваларның бир хойга онаажыр ажыктыг шөлүн 1,5 дөрбелчин метрге санап кылыр. Оран-савалар кургаг, чырык, чылыг болгаш өттүр сырыннаашкындан эки камгалалдыг болур.

Хойларны хүр кыштагладырын хандырарда, кыштаглаашкынга хойларның боттарын белеткээри биче эвес рольду ойнаар.

Хойлар чайын эки одарлаар, күзүн ынк семирир талазы-биле онзаланып турар. Чурт иштиниң хойлары чайын болгаш күзүн ортумаабиле 15—16 кг деңзини, а чамдык ажыл-агыйларга — 17—18 кг деңзини немей ап турар. Ынчаарга кышкы үеде хойларны чемгерери эки организастаттынган ажыл-агыйларга кыжын хойларның дириг деңзизиниң кудулаашкыны элээн эвээш болуп турар.

Кыштаглаашкынга одарладып семиртилгениң аргазыбиле белеткээн хойлар хүр кыштаар, оларның чидирип эвээш болур, часкы кыргылдада кезээде хөй дүк бээр деп чүвени хойжуларның дуржулгазы бадыткап турар.

Ынчангаш августуң бирээден эгелээш хойларны кышкы одарлаашкынче шилчиткиже чедир бүгү хойларны эки одарларга одарладып семиртири, оларга сугну болгаш дусту эки берип турары чугула.

Хойжу бүрүзүнүң кол сорулгазы болза, хойларны кыштаглаашкынга чедир ортумактан өрү деңгилделиг болдуруп алыры болур. Ол чорук, бир талазында, хойларының төлгүр чорууң бедидер, а өске талазында, эки деңгилделиг семис хойлар хүр кыш ажар болгаш кыштаглаашкын үезинде деңгилдезин шоолуг чидирбес болур.

КАЖААНЫ ДУЖААГАН

«Ак-Туруг» совхозтуң тудугжу бригадазында Бүрүткел Белекович Моңгуштуң удурткан звено Майын-Чүректиң Улуг-Ой деп черде 350 баш хой кирер чаа кажааны тудуп, ажыглалга киирген.

Августуң ийиги чартыында чаа кажаа тудар даалганы совхозтуң дирекциязындан алгаш, звенонуң тудугжулары Чаа-Хөл бажындан тудуг ыяжы кезип белеткээш, Узун-Ойда кыштагга сөөртүп эккелгеш, чаа төлевилел ёзугаар дооразы 12 метр, узуну 36 метр хемчээлдиг кажааңы тудуп кирипкен. Звенонуң кежигүннери кызымак ажылдааш, кажааны эки шынарлыг кылдыр тудуп, иштин, даштын малгаштап шевергээш, агартыр чугайлап арыглаан. Кажааны чогуур хуусаадан 10 хонук эрте дооскан болгаш эки деп үнелел-биле дужаазганнар.

Амгы үеде звенонуң тудугжулары 500 баш төрүүр хой кажаазын Ак-Хемде тудуп турар.

С. СОТНАМ.

ХОЙЛАР ЭМЧИЗИ

1966 чылда Мөген-Бүренге Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң ветеринария салбырын доосkан, хып дээн чалыы оол Кижиир-оол Седеп-оолович Моңгуш ажылдаары-биле чедип келген.

20 чыл иштинде мал эмчизи Кижиир-оол Моңгуш амгы «Мөген-Бүрен» совхозтуң хой малын өстүрер дээш шудургу ажылдап келгеннериниң бирээзи. Ол черле бажыңынга олурбас, доктаамал малчыннарны кезип, мал аарыгларынга удур ажылды чорудуп турар. Суурнуң чону, малчыннар ону «акушерка» деп шолалай-даа бээр. Ында база үндезин бар. 1968 чылда декабрьның дүвү-шуурганның, аът кулаа безин көзүлбес хүнүнде хойжулар кезип чораш, малчын Будугур Кара-Салдың ашынга арай деп чеде берген. Өгнүң херээжен ээзи Чаман Хомушкунуң эъди аараан. Будугур чүнүдаа канчаар аайын тыппайн, девидеп халып турган. Эмчидаа кижи-дир сен, дузалап кадып көр дээш ол ээрешкеш туруп берген. Ам канчаар «думчукка тулганда бызаа сугжу» дээри ышкаш, мал эмчизи акушерканың хүлээлгезин күүседир ужурга таварышкан. Уругну Байлан деп адап алганнар. Ол уруг ам онгу классты доосkан.

И. УСПУН-ДОРЖУ.

ТАРААЖЫЛАР— АЖААЛДАДА

Алаш аксындан Борбак-Тей ховуларынга чедир, Ак-Даш, Бора-Тайга девискээринде чер-чери-биле чаттылган шөлдерде салам баштыг тараа алдын-сарыг апарган. Хаттың эзининге шимиледир чайгып чыдар. Ол дээрге, Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң хову ажылдыгларының шудургу күш-ажылының үре-түңнели болур.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин чедиишкиниг боттандырар дээш ажыл-агыйның механизаторлары, тараажылары дүргедедиишкинниң болгаш эде тургустунуушкунуң базымының эге чылында бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Хову ишчилери алган сөзүн бадыткап, тараа болгаш мал чеми культураларының базай эвес дүжүдүн өстүрген.

Дүжүт ажаап алышкынынга белеткелдер Борбак-Тей, Шөлде-Тей хову турлагларында таарымчалыг кылдынган. Столоваялар, чунар-бажыңнар ажылдап турар. Хынамчалыг аштап, арыглаан шаңнарда тараа кээп эгелээн. Тараа кургадыр, чүдүрер, арыглаар, дүжүрер механизмнер долу күчүзү-биле ажылдап турар. 1986 чылдың дүжүдүн комбайннардан хүлээп ап, шанче сөөртүр автомашиналар комбайн агрегаттарының ажылдап турар участоктарында хуваалда ёзугаар чоруп турар.

Ажыл-агый 1760 га тараа культураларының ажаап алышкынын сентябрь 25-те доозар сорулганы салган.

Трактор-хову бригадаларының тараалаң шөлдеринде он комбайн дүжүттү дорт кестирерин үргүлчүлеп турар. Совхоз бо хүннерде ниитизи-биле 1084 тонна чаа дүжүттү 644 га черден ажаап алган. Ажааттынган кызыл-тас, сула, чиңге-тараа культураларындан бир гектарга онаалдыр ниитизи-биле 16 центнер, тодаргайлаарга, кызыл-тастан 19, суладан 18, чиңге-тараадан 10 центнер дүжүт алдынып турар.

Хову корабльдериниң капитаннары Мандан-оол Сарыглар, Борбак-оол Ондар, Владимир Ховалыг болгаш оон-даа өскелер техниказын камныг, билдилиг башкарып, тараа ажаар онаалдазын хүн бүрүде 120—130 хуу күүседип турар. Тараа сөөртүр автомашина чолаачыларының чарыжынга Сергей Куулар, Николай Моңгуш олар шылгарап турар.

Борбак-Тейде Валентина Кууларга, Шөлде-Тейде Алдын-кыс Ондарга баштаткан поварлар күскү дүжүттүң ажаакчыларынга шынарлыг аъш-чемни кылып берип, шөлдерде тараа ажаап турар комбайнерлерге изиг чемни чедирип берип турар.

Дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынга хыналдаларны улусчу контроль постулары, комсомолчу прожекторлар, депутаттар бөлүктери доктаамал чорудуп, четпестерни илереткеш, ону дарый чайладырының хемчеглерин ап чорудуп турар.

М. СЕВЕН.
Чөөн-Хемчик район.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

«ИНТЕНСИФИКАЦИЯ» ПРОГРАММАЗЫ: МИНСКИНИҢ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ РОЛЮ

Улус депутаттарының Минск хоорай Соведи беш чылдың комплекстиг «Интенсификация» программазын ажылдап кылган, ук программаны сессияга бадылаан соонда хоорайның бүгү бүдүрүлгелери болгаш каттыжыышкыннары албан күүседип эгелээн. Ону боттандырганының соонда бо беш чылда 40 муң хире кижиниң ажылдаар черин хостаар, материал болгаш одалга-энергетика курлавырларын 210 миллион рубльге камнап алыр. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезин күрүне даалгазында көрдүнгенинден бедиткен.

«Интенсификация» деп комплекстиг программаның онзагай талаларының дугайында улус депутаттарының Минск хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Владимир МИХАСЕВ ПМА-ның корреспондентизинге мынча деп чугаалаан:

— «Интенсификация» программазында — күрүнениң беш чыл планынга удурланыышкак чүве чок. Экономиктиг аажок улуг көргүзүглерни барымдаалап турган кылган ол план адырның хөгжүлдезиниң чамдык саннарын тодарадып турар болгаш түс черлерниң онзагай талаларын тодаргай көргүспейн турар. Хоорайда курлавырларны дилеп тывар, оларны ажыктыг кылдыр ажыглаар сорулганы хоорай Соведи салган. Бистиң дилээвис ёзугаар Минскиниң бүдүрүлгелери бодунуң ажылын интенсификастаар талазы-биле саналдарын боттары киирип эккелген. А бис ол саналдарны каттыштыргаш, катаптаар чүүлдерни чайлаткаш, күштерни болгаш хөреңгини чөп хуваагаң бис.

Ук программаның боттаныышкынын хоорсовет контрольдаар дээрзи билдингир.

— Экономика, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, фонд эргилдези, материалдар чарыгдалы дээн ышкаш нарын чүүлдерни эргелеп башкарары чер-чер Советтеринге онаашпайн турар эвес бе?

— Бир эвес бо айтырыгны барымдаалап көөр болза, шынап-ла ол айтырыгларны бис шиитпирлевес ужурлуг бис. Ындыг-даа болза, социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедир талазы-биле чурттуң мурнунда тургустунган сорулганы көөр болза, ол айтырыгларның хажызынга артар эрге эрге-чагырга органнарында чок. Чогум ханы көөр болза, ол «нарын» дээн айтырыгларны шиитпирлээринге шагда-ла киржип турар бис. Чүгле сөөлгү ийи чыл дургузунда безин доктаамал эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдир, бүдүрүлгелерни эде кылыры база дериг-херекселдерин чаартыры, камналга чурумун күштелдирери дээн ышкаш бежен ажыг айтырыгларны көрген болгай.

«Интенсификация» программазы — бо айтырыгларны шиитпирлээринге дыка улуг базым болур. Боттарының ведомствозунда бүдүрүлгелерниң комплекстиг хөгжүлдезинге чер-чер Советтериниң ролюн бедидер дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкыннарынга ол бүрүн дүгжүп турар.

— Интенсификация чорудулгазынга хоорсовет канчаар салдар чедирер деп турарыл?

— Хамыктың мурнунда экономика айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчы чоннарны калбаа-биле хаара тударыы. Кандыг-бир айтырыгны шиитпирлээр деп турда, ооң белеткелинге эртемденнер, улус ажыл-агыйының специалистери ыяап-ла киржип турар.

Ооң аңгыда удуртукчу кадрлар-биле ажыл, хүлээп алдынган шиитпирлерниң контролю база бар. Эң улуг безин бүдүрүлгениң удуртукчузу бистиң шиитпиривистен былдап шылавас. Хоорайның бир улуг заводунуң директорунуң девиден турганын ам-даа утпаан мен. Ол сессияга 500 депутаттың мурнунга куду шынарлыг продукция дээш харыылап турган болгай. Депутаттарның айыткан четпестерин чайладырынче далашпас удуртукчуларны хоорсоветтиң негелдезин ёзугаар министерстволар ажылындан хостап турган.

— Программаны боттандырарынга чүгле организастыг хемчеглер эвээш болбайн аан. Немелде хөреңги, дериг-херекселдер... база херек эвес бе?

— Чугаажок. Чижек кылдыр бүдүрүлгелерниң техниктиг хандырылгазын көрээлиңер. Ону боттандырарда чаа дериглерниң 75 муң единицазы херек дээрзин санаан бис, Минскиниң экономиктиг күчүзүн хөгжүдеринге күрүнениң капитал салыышкынын эрткен беш чылдаазынга деңнээрге, 1,9 катап өзер. Ол хөй-ле харын, ынчалза-даа бистиң негелдевиске ам-даа четпес. А «Интенсификация» программазы ооң аргазын айтып берген: бүдүрүлгелерниң чөпшээрелин ёзугаар капитал салыышкыннарны эде хуваап турган, немелде хөреңгини ап болур. Ооң аңгыда чаа техниканың чамдык кезиин бүдүрүлгелерниң боттарының станок тудуушкунун хөгжүткениниң күсели-биле белеткеп ап болур.

— Беш чылдың эң чидиг айтырыгларының бирээзи — күш-ажылчы курлавырлар, а ол чоокку чылдарда өспес хире. Ооң үнер кандыг арганы программа сүмелеп турарыл?

— Улус ажыл-агыйында хаара туттунган ажылдакчыларны чөп ажыглаарын сүмелеп турар. Маңаа хамаарыштыр хол-биле кылыр аар ажылды эң бичии хемчээлге кызырарын, бүдүрүлгени механизастаарын болгаш автоматчыдарын көрүп турар бис. Амгы үеде Минскиниң бүдүрүлгелеринде бир муң ажыг роботтар «ажылдап» турар, а оларның саны оон-даа өзер. Хоорайның эртем болгаш телевилел организацияларының мурнунда автоматчыттынган бүдүрүлге комплекстерин ажылдап кылырын дүргедедир сорулга салдынган. Ажылчын кадрларның билиин бедидериниң системазын база хөгжүдүп турар бис. Маңаа кол кичээнгейни профессионал-техниктиг училищелерниң техниктиг баазазын модернизастаарынче угланып турар бис.

— Үлетпүрнү хөгжүдер дээш хоорсоветтиң сагыш салыышкыны минскижилерниң амыдыралының деңнелин бедидеринге ажыктыг болуп турар бе?

— Ийе, харын-даа аңгы-аңгы угланыышкыннар-биле ажыктыг болуп турар. Бирээде — бүдүрүлгениң техниктиг сайзыраңгайжыдылгазы, күш-ажылды организастаарының элээн депшилгелиг хевиринче шилчилге болгаш ажылдакчыларның мергежилиниң бедиишкини күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер арганы берип турар, а ол чорук шалың өзүлдезин болдурган. Ийи дугаары — бир дугаарынга үндезилеттинген — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези бүдүрүлгениң өзүлдезин база болдуруп турар, ооң иштинде хоорайжыларның садып ап турар чоннуң хереглел барааннары база элбеп турар.

Адак соонда чүл дээрге, үлетпүр-биле «демир харылзаанын» хевирин база быжыглаарын хоорай Соведи көрүп турар. Чижээ, эрткен беш чылдың дургузунда ол үлезиннериниң күсели-биле Минскиге ийи миллион ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлү, барык 11 муң олуттуг уруглар албан черлери туттунган болгай. Коммунал ажыл-агыйны хөгжүдеринге 30 ажыг миллион рубльди, амыдырал болгаш медицина хандырылгазынга 3 миллион ажыг рубльди үлетпүр черлери бодунуң фондузундан хоорайга дамчыдып берген. Бистиң индустриявыстың экономиктиг көргүзүглери бедээн тудум ол саналгалар база көвүдээр.

Вячеслав ХОДОСОВСКИЙ.
(ПМА).

ЭКИ-ЛЕ-ДИР, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Тываның дыштанылга курорттарының бирээзи Чедер курортка эки турачылар Ховалыг Дыртый-оолович Очур, Красин Чаш-оолович Доржукай база дайын хоочуннары, Кызыл Сылдыс орденниң эдилекчилери Геннадий Васильевич Полищук, Никита Егорович Чебодаев олар-биле дыштаныкчыларның ужуражылгазы болган. Хоочуннар Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде аар-берге, ажыг-шүжүг долган эрткен оруктарын сактып чугаалааннар. Ховалыг Очур болгаш Красин Доржукай украин чер дээш интернационалчы хүлээлгезин мыдыктың-биле күүсеткен, тулчуушкун үезинде амы-тынындан чарылган эш-өөрүнүң эрес-маадырлыг чоруктарын кажан кезээде утпайн чорууруң сагынганнар. Красноярск крайдан келген болгаш Тывадан барган дыштаныкчыларның каттышкан концертин дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, дыштаныкчылар сонуургап көрген. Аңаа боттывынгыр артистерниң күүселдези-биле дайынчы ырылар, шүлүктер орайга чедир чаңгыланган. Уран, чечен сестерниң дээжизи —ырылар, шүлүктерден аңгыда шоодуглуг интермедияларны Красноярск крайның дыштаныкчылары удаа-дараа күүседип турган.

Курорттуң дөрткү сезону удавас доостур. Келир чылын беш сезонниг ажылдаарын курорттуң администрациязы планнаан. Курортка эмнедир, дыштанар кижилерниң саны өзер. Курорт эмчилери Л. К. Тока, М. С. Даргат, В. В. Семёнов оларның дыштаныкчыларның кадыкшыл байдалы дээш сагыш салып, оларга кичээнгейлиг, негелделиг, дыңнангыр ажылдап келгенинге дыштаныкчылар сеткилинден өөрүп, «четтирдивис» деп сөстү күзелиниң ханызындан сөглеп турарлар.

Эки чүүлдер-биле чергелештир чамдык организастыг айтырыглар талазы-биле чедир шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерни маңаа демдеглексээн мен. Бирээде, курортка кайы-даа сезонга диш эмчизи турар болза кончуг-ла таарымчалыг болур турган. Диш эмнедир, кылдырар ужурлуг кижилер хөй боор чорду. Дыштанып, эмнедип турган үезинде дижин эмнедип азы диш кылдырып алган суг болза эки-ле.

Чедер хөлдүң долгандыр камгалалы дыка четпес. Хөлде чүс ажыг өдүректер, үжен-үжен хире кас, аңгыр, ак куспуннар бар. Август 29-та база сентябрь 5—6 хүннерде «аңчылар» хөл бажынга барып куштар боолап тура хүнзээн. Оларны кым-даа хоруваан. Эң хомуданчыг чүве: дыштаныкчы бүрүзү чанардала хөл дузун ийи чүс азы оон-даа хөй грамм хирени алгаш барып турар. Чүс, үш чүс кижи ынчап кээр болза, чежени алгаш баар-дыр? Хөл камгалалынче кичээнгейни шыңгыырадыры кижи бүрүзүнүң хереэ деп бодаар мен. Элдеп, чиктиг чүвени дыштаныкчыларның талазындан база кыла бээр таварылгалар туруп кээр чорду. Чижээлээрге, курорттуң чараш, саглагар, тарымал чаш талынга өң-баазын пөс быжындызы баглаар. Чалама кылып турарлары ол бе? Бир талда баглап каан ындыг чүвелерниң шуптузун албан-биле чежип каапкан бис. Эртенинде база-ла каш чүве баглап каан тур... Кымнар ону кылып турарыл —дыштаныкчылар. Чүге? Моон алгаш көөрге, дыштаныкчылар ортузунга атеизм темазынга лекция, беседа номчуттунмайн, атеистчи кижизидилге талазы-биле ажыл чорувайн турар хире.

Курортка дыштанып кээп турарларның чартык кезии аныяк кижилер болуп турар. Олар хостуг үелерин чүгле кино, танцы-биле кызыгаарлап турар организас-массалыг ажылдарны чогуур деңнелче көдүрбейн турары деп бодаар мен. Келир үеде адаане болур, чаа кижиниң кижизидикчизи болур аныяктарны эки чаңчылдарже ээлдирип, янзы-бүрү диспуттардан, номчулга конференцияларын дээн чижектиг массалыг, угаан-бодал үндүрүп ажылдаар чүүлдерден организастаары чугула боор. Келир чылдың сезонун уламчылап ажылдаарын баш удур планнап турар чүве болганда, мээң бо эскериглерими өөренип көөрүн сүмелээр-дир мен. Ол ышкаш курорт хөй кижи чыылган улуг коллектив болгай. Көскү агитация талазы-биле база кичээнгейни кошкатпайн, лозунг, плакат, тайылбыр самбыралары дээн ышкаш чүүлдерни удаа-дараа солуп, чаартып турары күзенчиг.

М. ТИРЧИН.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢ КОСМОС ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Вячеслав Чернышевтиң дамчытканы болза: делегейниң ниитилежилгези космосту милитаризастаарының оруунга ыналыныштыг моондакты тургузарын негеп, «сылдыстар дайыны» дээш эвес, а «сылдыстар тайбыңы» дээш туржуп турар. Космос делгеминге боо-чепсекти эндере тургузарын чайладыр дугайында КНО-нуң Чиңгине секретарының илеткелинде түңнээн хөй күрүнелерниң чазактарының харыыларының утказы ындыг болган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң тодаратканы делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгүнү хаара туткан системазын тургузарынче угланыышкынынга дүүштүр Совет Эвилели космосту дайынга белеткел кылырындан долузу-биле чайладырын болгаш ону чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаарын чедип алыр деп турарын ССРЭ-ниң харыызында айыткан. Космосту милитаризастаарындан чайлады бөгүн эң чугула ужур-дузалыг сорулга болур болгаш ону шиитпирлээри делегей ниитилежилгезиниң күжениишкиннериниң төвүнде турар деп, Болгарияның, Чехословакияның, ГДР-ниң, Вьетнамның, Индияның, Финляндияның чазактарының харыыларында айтып турар. Ядролуг боо-чепсекти дүжүрериниң совет программазы космостан согуг бээр системаларны хоруурунга онза ужур-дузалыг болгаш космоска боо-чепсекти эндере тургузарын чайладыр сорулга-биле база ядролуг чепсекти чок кылырынга херек кырында базымнарны кылырынга боттуг аргаларны ол берип турар деп, ол чурттарның чазактары онзалап демдеглеп турар. Космосту боо-чепсекти эндере тургузарын шилчидеринге шыңгыы сагыш човаашкынын бүгү күрүнелерниң эрге-ажыктарынга ону ниити салгал чүүл кылдыр ажыглаарының эргежок чугулазын Аргентинаның, Швецияның болгаш өске-даа хөй чурттарның чазактары илереткен.

ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАРШАВА. Совет Эвилелиниң чогаадыкчы даштыкы политиказы боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга боттуг шиитпирни саналдап турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг чепсекти долузу-биле чок кылырының программазы, аңаа боо-чепсекти кызырарының дугайында саналдар бүгү талаларга деп айыыл чок чорукту хандырып, чедип алдынган дугуржулгаларга контрольду боттандырып чорудар арганы берип турар. Зелена-Гурага ПКАП-тың воевода организациязының отчёт-соңгулдалыг конференциязынга чүве чугаалааш, ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Войцех Ярузельский ол дугайын медеглээн.

Совет Эвилели эң-не улуг тура-соруун көргүскен. Делегей аренада херектерниң чугула байдалын, амгы үениң кол айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң туружун «Руде право» солунунуң айтырыгларынга харыызынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары делгереңгей-биле тодаргайлаан. Төөгүде эң-не онза айыылдыг үеде кижи төрелгетенниң салым-чолу дээш ханы харысалгалыы-биле совет эгелекчи саналдар долдунган. Ынчалза-даа ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа күрүнелериниң ак сеткилдиг болгаш боттуг саналдарынга АКШ-тың администрациязы болгаш Барыын чүктүң чамдык чурттарының чазактары былдамыштаары-биле болгаш кажарлаашкын-биле харыылап, боттарының эки тура соруун көргүспейн турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг бүгү чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни уазадыр дээн Советтер чуртунуң шиитпиринге АКШ-тың талазындан таарымчалыг харыының амгы үеге чедир чогу онза дүвүрээзинни болдуруп турар. Харын Каттышкан Штаттарда ядролуг чазылдырыышкыннарны үргүлчүлеп, чаа ракеталарының болгаш самолёттарының шенелделерин чорудуп, космосту милитаризастаарынче базымнарны кылып турар. Амгы үеде делегей харылзааларының айтырыглары политиктиг болгаш моральдыг ужур-дузалыг болу берген. Барыын чүкке угаан-сарыылдыг чорукту илередиринче, чөпшээрежип дугуржурунче чүткүлдү илередир үе келген. Ынчалза-даа ындыг чорук Ак бажыңга куруг хоозун сөстер болуп артып турары харааданчыг.

Польша-совет тайбың саналдарны долузу-биле деткип турар деп, оратор уламчылап чугаалаан.

(СЭТА).

ӨЖЭЭННИГ ЧӨҢГЭЭ

ВАШИНГТОН. Совет Эвилелинге болгаш КНО-га хамаарыштыр АКШ-тың администрациязы чаа өжээнниг чөңгээни кылырын оралдашкан. КНО-нуң чанында ССРЭ-ниң болгаш УССР-ниң болгаш БССР-ниң доктаамал төлээ черлериниң 25 совет дипломаттыг ажылдакчылары бо чылдың октябрь 1-ге чедир Каттышкан Штаттардан үнүп чорзун дээр дугайында арын-нүүр чогу-биле негээн чөңгээлиг медегелди АКШ-тың күрүне департаментизи кылган.

Көңгүс амыдыралга дүүшпес болгаш кандыг-даа үндезин чок чылдагааннар-биле кылырын оралдашкан Вашингтоннуң чазааның ол чөңгээзи чүгле моон соңгаар-даа КНО-га хора чедириринче угланган эвес, харын сөөлгү чылдарда АКШ-тың администрациязы чүнү кылып турарын база көргүзүп турар. Ол совет-америк харылзааларны чидиглендирер, ниитизи-биле делегей байдалын дүвүрээлдиг болдурар сорулгалыг болуп турар. Чогум-на ынчангаш амгы үениң чугула айтырыгларының талазы-биле АКШ биле ССРЭ-ниң аразынга боттуг чугааны эрттирерин күзевейн турар. АКШ-та чамдык салдар чедирикчи политиктиг бөлүктер ону кызымаккайы-биле чедип ап турарлар.

Хайгааракчыларның демдеглеп турарын ёзугаар алырга, делегей ниитилежилгезиниң төп албан черлериниң турар черлериниң дугайында айтырыг талазы-биле КНО биле АКШ-тың аразында дугуржулгага шак ындыг өнчүк-чөңгээ ажыы-биле удурланыышкак боор турар. Күрүне департаментизинге болган брифинг үезинде хөй-хөй журналистер Вашингтоннуң ол хөделиишкиннери хоойлу ёзугаар болган бе, азы чок бе дээр дугайында айтырыгны ажыы-биле салып турганы таварылга эвес. «Хоозун-куруг буруудадыышкыннар-биле кызыгаарлангаш, Рейганның администрациязы тодаргай фактыларны адаваан» деп, Эй-би-си телекомпаниязының корреспондентизи айыткан.

(СЭТА)

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Геделле хоорайда аграр эртемнериниң университединиң доозукчулары — ийи муң ажыг аныяк специалистер бо чылын бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын Венгрияның кооперативтеринде болгаш күрүне ажыл-агыйларында эгелээннер. Ат-алдарлыг ол дээди өөредилге черин бөгүн Венгрияның көдээ ажыл-агыйынга кадрлар белеткээр кол чер болу берген. Аграр бүгү профессияларның чажыттарын аңаа муң-муң аныяктар шиңгээдип ап турар. Венгр көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге аныяктарның салыышкыны чыл келген тудум өзүп турар. Аныяк салгалдың чогаадыкчы энергиязының ачызында сөөлгү чылдарда республиканың экономиказының ол чугула адырынга бедик бүдүрүкчүлүг болгаш экономика талазы-биле ажыктыг чүс-чүс технологияларны, аграр чаа дериг-херекселдерни болгаш өске-даа чүүлдерни нептередип киирген. Амгы үеде ажыл-агыйларның лабораторияларында, чурттуң эртем-шинчилел төптеринде, селекция станцияларында аныяктар аграр бүдүрүлге-биле холбашкан 50 ажыг темаларга эртем ажылдарын кылып турар. Дириг амытаннарның селекциязынга, биохимияга, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге аныяк аграр-эртемденнер бедик түңнелдерни чедип алганнар.

СОФИЯ. Враца хоорайның школачыларынга чаа өөредилге чылы бир янзы эгелээн. Баштайгы хүн олар класстарже эвес, а ооң мурнунда ажыттынган «Авангард» дээр эртем-техниктиг дуржулга төвүнге барганнар. Башкылар 4-10 класстың өөреникчилерин электрон-санал машиналары-биле таныштырганнар. Оларга ол машиналар лазер техниказы, робототехника, оптика электрониказы, санакчы бичии машиналар болгаш ЭСМ, информатика болгаш биотехнология дээн ышкаш ындыг кол тускай эртемнерге билиг чедип алырынга дузалаар.

Сөөлгү ийи чылдарда школачыларның чамдык бөлүктери хууда компьютер-биле таныжар аргалыг болган болгаш ЭСМ-биле ажылдап эгелеп болур апарганнар. Ынчалза-даа чаа төпте өөредилгени оон-даа эки кылдыр организастап тургускан, БУР-нуң Эртемнер академиязының болгаш чырыдыышкын министерствозунуң специалистери ЭСМ-ге янзы-бүрү программаларны белеткээннер. Херек кырында шилип алган тускай эртеминге теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерни хууда компьютерлерниң дузазы-биле чедип алыр. Олар янзы-бүрү онаалдаларның күүселдезин хынаар болгаш харын-даа кандыг темага өөреникчиниң катап ажылдаарын айтып бээр аргалыг. Үстүкү класстарның өөреникчилери профессионалдыг ажыл-чорудулгазының шилип алган угланыышкынынга эртем-техниктиг сөөлгү чедиишкиннер-биле таныжып ап болурлар.

БЕРЛИН. Каңнаар аппараттар бүдүрер талазы-биле Дрезденниң бүдүрүлге черинин специалистериниң ажылдап кылган чаа аргазы эң эки шынарлыг каңнардан кылган янзы-бүрү кезектерни, а ол ышкаш металл эвес чүүлдерден кылган кылыгларны кезерин мурнукуузундан дүрген болгаш чиик өртек-биле кылыр арганы берип турар. Дрезденниң бүдүрүлге черинин чаа аргазы каңнаарының дугаалыг аңаа хевирин сайзыраңгайжыттаны болур. Чаа чүүл болза дугага кислородту доктаамал чедирери болур, ол чорук ажыл чорулп турар үеде температураны бедидер арганы берип турар. Чаа 30 каңнаар аппараттарны ажыглаанының дуржулгазы чүгле ажыл үезин ындыг метод-биле камнап алырын эвес, харын кезектерни кезериниң шынарын элээн бедидер арганы берип турар.

БУХАРЕСТ. Одаар чүүлдү эвээшти херегляэр судно шимчедикчилериниң хөй бөлүүн республиканың судно тудар верфьтеринче Решица дээр румын хоорайның судно тудукчулары бүдүрүп үндүргеннер. Решица заводунуң ассортиментизинде он-он янзы-бүрү шимчедикчилер кирип турар, оларның-биле РСР-ниң хем болгаш далай флодунуң судноларын дерип турар. Оларның хөй кезиин технологтуг совет документациялар-биле кылып турар болгаш оларны ССРЭ-же үндүр садып турар.

С. ИВАНОВ,
В. КОРНЕНКО,
М. МАКАРЕНКО,
СЭТА-ның корреспондентилери.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

ЖЕНЕВА. Ядролуг шенелделерге хамаарышкан ниити бөлүк айтырыглар талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарының ийиги ээлчээ аңаа доозулган. Калбак чугаалажып көрүүшкүнү эрттирген, тодаргай санал-онал солчулгазы болган.

Ооң-биле кады чугаалажып көрүп турар айтырыгларга хамаарыштыр талаларның аразында элээн дүүшкек эвес бодалдар бар болуп турары бадыткаттынган. Аңаа журналистер мурнунга чүве чугаалап турган, америк тала эргежок чугула чаңгыс аай туружун илеретпейн, ядролуг шенелдени чогуур контроль-биле дүүштүр соксатпайн, а оларны шенээрин эрги-ле хевээр уламчылап турарын ССРЭ-ниң делегациязының баштыңы, ССРЭ-ниң Атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы А. М. Петросьянц хараадал-биле демдеглээн.

Делегациялар бо чылдың ноябрь айда Женевага база катап ужуражыр.

(СЭТА).

ГФР. Бо аныяк не —Кельн хоорайга болган дайынга удур чыскаалдың киржикчизи. «Төөгүнүң кичээндириглеринден өөренир — кады хөделир, тайбыңны камгалаар дээш сагыш салыр» деп, плакатта бижик кыйгырып турар.

Т. КУЛЬБИЦКАЯНЫҢ фотозу.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХЕЛЬСИНКИ. Финляндия моон соңгаар-даа Никарагуага дузаламчыны көргүзер деп, Финляндияның даштыкы херектер министри Плаво Вяюронен медеглээн. Финляндия биле Никарагуаның аразында харылзааларны кошкадыр дээн АКШ-тың оралдажыышкыны бистиң чуртувустуң туружунга кандыг-даа салдарны чедирбес. «Бис моон соңгаар-даа ол латин-америк чуртка дузаламчыны мурнукузу ышкаш көргүзер бис» деп, Вяюронен онзалап демдеглээн. Финляндияның АКШ-та элчизиниң күрдепартаментиге келдирип келгеш, Никарагуага дуза көргүзери АКШ-тың болгаш Финляндияның харылзааларынга дүүшпес деп аңаа медеглээзиниң соонда, ындыг медегелди кылган.

БЕРЛИН. АКШ-тың амгы администрациязы кижи төрелгетенниң кол эрге-ажыктарынга удур улам-на улуг хирезергези-биле хөделип турар. ССРЭ-ниң болгаш социализмниң өске-даа чурттарының боттуг эгелекчи саналдарынга ол чогумчалыг харыылаар ужурлуг. Ол саналдарны бүгү делегейде деткип турар. Ол дугайын Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега профэвилелдерниң XI бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринге чүве чугаалап тура медеглээн. Бүгү делегейге тайбыңны камгалаары, күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктарын камгалаары, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры-биле болгаш даштыкыга өрелиг чорук ышкаш ындыг социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээри-биле тудуш холбашкан деп, ол демдеглээн. Ядролуг бүгү чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни Совет Эвилелиниң уазатканы социализм чурттарының политиктиг ёзулуг тура-соруунун чырыткылыг херечизи болур деп, Ортега онзалап демдеглээн.

КИТО. Ол чурттуң ажылчы чоннарының чаңгыс аай профэвилел төвүнүң саналы-биле чоруткан 24 шактыг ниити национал ажыл соксадыышкынынга Эквадорнуң он-он ажылчы чоннары идепкейлиг-биле киришкеннер. Ол ажыл соксадыышкынын эрге-чагыргаларның «хоойлуга удур» деп чарлаан шиитпири турбуже, ону көдээниң ажылчы чоннарының национал федерациязы, башкыларның болгаш студентилерниң каттыжыышкыны, оппозицияның кол партиялары деткээн деп аңаа болган парлалга конференциязынга ол организацияларның удуртукчулары медеглээннер. Ажыл соксадыышкынының киржикчилери ажыл телевирип улгаттырарын, аъш-чем продуктуларынга болгаш амыдыралга херек бараанарының өртээн хевээр арттырарын, делегейниң акша фондузунуң чуртка албадап турары даштыкы өреи төлээриниң аар-берге негелделеринден ойталаарын, делегей аренанынга кымга-даа хамаарышпас угланыышкынны чорударын негээн. Чурттуң хөй хоорайларынга ажыл соксатканнар чыскаалдар эрттирген. Элээн каш черлерге чыскаалдың киржикчилери биле полицияның аразында месилдежиишкиннер болгулаан, ооң түңнелинде балыглатканнар бар болган. Чүс ажыг кижини тудуп хоругдаан.

(СЭТА).

Культура ажылдакчызының дугайында

ДЕТКИМЧЕ, КИЧЭЭНГЕЙ ХЕРЕК

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Б. Чульдум-Сүрүңнүң «Шын» солунга парлаттынган чүүлүн сонуургал-биле номчудум. Ол дугайында бодумнуң бодалымны илеретпес аргажок болдум.

Культураның болгаш уран чүүлдүң сайзыралынче партийжи сагыш салыышкынны сеткил ханыышкын-биле хүлээп ап турар бис. Солун, сеткүүлден, радио болгаш телевидениеден доктаалдарның дугайын билип ап, ону амыдыралга боттандырарының хемчеглерин ап турар бис. Үези келген бо чугула айтырыгларны шиитпирлээринге культура ажылдакчызының киирип турар үлүү улуг.

Мен элээн каш чылдар иштинде культурага ажылдап келдим. Ооң кандыг-даа талаларын, бергелерин көрүп, билип чор мен. Механизатор, тудугжу, башкы кижиниң ажылы-биле культура ажылдакчызының харысалгазы деңн. Харын-даа культура ажылдакчызы кандыг-даа мергежилдиң кижилериниң шуптузу-биле ажылдаар. Клубка кым-даа келир. Ол улуг бажыңның ээзинден негелде улгаткан. Хурал-суглаа, оюн-тоглаа ооң киржилгези чок эртпес.

Клубтуң соңга-хаалгазы, сандайлары үрелирге, ол боду-ла кылдынар. Кедээ суурга оода шил тып алыры бергедей бээр. Иштики, даштыкы дерилгени холдуу бодунуң күжү-биле кылыр апаар. Мындыг таварылгада культура ажылдакчызы кижи бызаңчының, шеверлекчиниң, чурукчунуң хүлээлгезин күүседип кириптер.

Кижилер-биле ажылдаар кижи арыг-силиг кеттинген, аажы-чаңы топтуг болур ужурлуг. Өскелерге үлегер көргүзер кижи шүдүнер болза эки. Бодунуң кижизи-биле, чугаа-сөзү-биле өскелерге салдар чедирер хүлээлгелиг. Хөйге көскү культура ажылдакчылары чоннуң хүндүткелин кызымак ажылы-биле чедип алыр. Кажан ажыл хирелигде, оларның дугайында «чайлыг кижилер» деп чугаа үнүп-даа кээр чадавас. Таныыр улузу ужуражып келгеш, «сенде ажыл чүү боор, клувуңда баян шейбелеп тур сен ыйнаан» деп айтырар. Оон туржук партком, кедээ Совет даргалары-даа хостуг кижи дээш оскаар айбылаап турар. Олар чогум культура ажылынче-даа сиңниктпес, ажыл чорун, чорбайн-даа турда, тоовас боор. Ажыл-агыйның өске адырларынче сагыш салып турганы дег, клуб ажылын ынчаар холга тудар болза, ынчан культура ажылдакчызының харысалгазы бедиир, ат-алдары өзер. Ийиги чергениң ажылы кылдыр көөр хөөнден аңаа кылаштап турар кылдыр санаттына бээри-даа чадап чок.

Чижек кылдыр мындыг таварылганы киирип көрейн. Совхоз директорунга ажыл-агый удуртукчузу биле культура ажылдакчызы кижи ийилээ айтырыг тургузуп четкеп болза, сөөлүндезиниң дилээн албан соңгаарладыр. Көрүлдеге белеткел үези — культура ажылдакчыларынга эң чымыштыг үе. Бедик деңнелдиг концерт белеткээр дээш, олар улуг күштүг үндүрерлер. Кижилер чыыры бөзин берге. Улусту дилеп, чаңнып турган, кандыг-даа чаңныын эп-чөп-биле бөлүп тургаш, хор, ансамбль тургузуп болур. Оон-даа нарын байдалдар туруп кээрин бо ажылга ажылдап чораан эштер билир боор.

Сөөлгү үеде кадрлар айтырыы кайда-даа берге болуп турары шын. Бистиң суурда безин байдал дүвүренчиг. Акпа-шалыңы эвээш, ажылы дүн-хүн чок, боорга, ызырныр кижи чок. Арга-чадаарда кижи чогундан-на, чүгле ырлаптар кижини клуб директорладып турар. Чеже-мейниң-даа талантылыг боттывынгыр артист чораан болза, ол ажылдың үг-шиин билбеске, угбайн баргылаар. Чыл санында уран чүүл училищезин доозуп турар аныяктар кайнаар барып турарыл? Кедээ суурга клуб ажылдакчызынга белен бажың-балгат тывылбас боорга, ол дедир чоруптар. Ынчангаш оларга тускай чуртталга бажыңын тудары кончуг чугула. Өске ажылче шилчээннерниң орнунга келген кижини киирер чер чок боор. Бир-тээ тускай эртемниглер ховар болганда, баян ойнаптарларны чыып, түр курстарны организастаза эки болгу дег. Баянист чокта, ажыл бүдер эвес. Ооң суур амыдыралынга ужур-дузаазын кичээнгейге ап, билиг-мергежилин бедидери күзенчиг. Баянны «хөм» деп куду көре бээри канчап-даа таарышпас.

Хөгжүм чокта амыдырал долу эвес деп, Д. Шостакович чугаалаан болгай. Культура албан черлери кижилерниң угаан-бодалын байыдарынга, төлептиг аажы-чаңынга кижизидеринге бодунуң үлүүн киирип турар. Ындыг болганда хөгжүмчү, ыраажы кандыг-даа кижиге хүндүткелдиг болурун чедип алыры база бир чугула айтырыг деп хуумда ынчаар бодап чоруур мен. Бир-ле дугаарында түө черниң удуртукчуларының хамаарылгазын өскерткенинден ооң чон мурнунга ат-алдары өзер. Бодунуң мөзүзү, ажылга хамаарылгазы база кол черни ээлээр, ынчалза-даа деткимче черле дузалыг болур.

О. МИЖИТ-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң Чодураа суурда музыка школазының башкызы.

ЧЕЛЯБИНСК — 250 ХАРЛААН

Россия Федерациязының эң улуг хоорайларының бирээзи Челябинск ийи чүс бежен чыл болур. Ооң төөгүзүнде алдарлыг эвээш эвес аттар болгаш ажыл-херектер бар.

Емельян Пугачёвтуң тараачын дайынының үезинде ынчан Исетск провинцияның төвү турган Челябинск бодун улустуң коммуназы кылдыр чарлаан. Үш ажыт ай иштинде хоорайның чурттакчылары бодунуң улусту бот-башкарылгазын камгалап келгеннер.

Тура халыышкынны баскааның соонда Челябинсктиң сүлдезин дужурген болгаш ооң провинция төвү эргезин казаан болгаш барык чүс чыл иштинде кыдыглаткан чер болу берген.

Хоорайның төөгүзүнге чаа кедурлүүшкүн XIX чүс чылда болган. Сибирьниң Улуг магистралын тудуп доосканының соонда Челябинск демироруктуң улуг бөлдири. Топ Россиядан Сибирьже болгаш Ыраккы Чөөн чүкче оруктуң хаалгазы болу берген. Ол чорук үлетпүрнүң дүрген өзүлдезинге, ажылчын аңгының тургустунарынга арганы берген. Аңаа эрткен чүс чылдың 90 чылдарында «Уралдың ажылчын эвилели» тургустунган. Хоорайның ажылчын аңгызы 1905 чылдың революциязынга идепкейлиг-биле киришкен. Челябинсктиң Совединиң даргазы С. Цвиллингин, оруктары ону таварып эрткен алдарлыг совет полководчулар — Блюхер, Тухачевский, Якир дугайын хоорай утпаан...

Индустриализация чылдарында кончуг кыска үе иштинде Челябинсктиң алдарлыг трактор заводун, демир холуксааларының заводун туткан...

Бодунуң Танкоград дээр ийиги ады-биле хоорай дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар. Ындыг атты ол Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында алган. Аңаа тудуп кылган танкылар-биле элээн каш армияларны чепсеглээп, олар Берлинге чедир тиилелгелиг орукту эрткеннер.

Дайын сөөлүнде чылдарда хоорай кончуг дүрген өзүп турар. Челябинск шин театрының, Пионерлер ордузунуң, садыгның улуг төвүнүң, Спорт ордузунуң онзагай бажыңнары-биле каастаттынган.

Челябинскиде бүдүрүп үндүрүп турар продукция — бедик шынарлыг каң, газ дамчыдыкчыларынга хоолайлар, демир холуксаалары, тракторлар, пиак, радиоприёмниктер, идиктер, дериг-херекселдер — бистиң чуртувустуң хөй хоорайларынче болгаш даштыкы он-он өске күрүнелерже барып турар.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чедиишкиннери болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дайзынны тиилээринге улуг салыышкыны дээш Челябинск Ленин орден-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: пионерлерниң болгаш школачыларның Н. К. Крупская аттыг ордузу.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АВТОМАГАЗИН КЕЛБЕСТЭЭН

Он чыл ажыр малчыннап келдивис. Чайгы семиртилгеден малдың чаш төлүн камгалап алыры-даа, аарып-хоорары-даа хамаарылгалыг дээрзин дуржулгавыстан билир бис. Бо чылын хураган хүлээп алган бис. Кышты хүр ажар дээш, чайгы одарладыышкынның шынарынче кичээнгей салып турар бис. Тере-Хөл адаапың одарынга таарыштыр оъткарып, хураганның ажаалдазын экижиткен бис.

«Мөрен» совхозтуң бригадалары тарамык. Чайлаглар ырак. Коданнарда чунар-бажың-даа туттунмаан, чырык-даа кииртинмээн. Малчыннарның амыдырал байдалынче сагыш салыры чугула болуп турар. Почтаны бригадир эккелбес болза, ай-даа чыгыы келбес. Чыылган солуннарны чай чок ажылдыг улус номчуп четтикпес боордур.

Кол-ла айтырыг — садыг хандырылгазы. Хойжуларның район төвү барып турар чайы-даа чок апаар. Халап турар кадарчы бар эвес, хүнүн хөй соондан ырапас. Ынчангаш автомагазинниң графиин чурумчудар болза эки. Кожа аалдарга келгеш чорупкан боор, чүгле сураан дыңнап артып каар-дыр бис. Херек бараанар база чок боор. Өг шывар брезент, бөзерек аптара, сандай —херекләр-ле бараанарывыс бо. Ырак черде ажылдап, чурттап турар улустуң шай, таакпызы-даа үсту бээр. Өөреникчилерлиг малчыннар уругларынга таарыыр идик-хеп сураглааш база тыппас.

Чоокку үеде лекция-беседа дыңнаваан бис. Делегей байдалының-даа дугайында малчыннар сонуургап дыңнаар. Мал ажылының дуржулгазын чугаалап болгай. Оюн-концерт көрбестээн бис. Малчыннарже ээ көрнүрү, оларның негелде-хереглелинге дыңнангыр болуру чугула.

Күш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселди күштелдиргенин малчыннар деткип турар. Ниитиниң малын хүлээнип алгаш, харысалга чок чоруун көргүзүп, оорлап, самчыгдар кижилер турар. Мал бажын онча-менди кадагалаарын чедип албайн турарлардан негелдени күштелдиризин, чүге каражадап турарының чылдагаанын тодарадыр ужурлуг бис.

Н. ЫҢААЛАП.
«Мөрен» совхозтуң хойжузу.

СПОРТ

ШЫДЫРААЛ. Делегейниң бирги чери дээш шыдыраага улук негээриниң 18-ки соңгаарлаттынган салыы Анатолий Карповтуң тиилелгези-биле доозулган. 59 дугаар кошке делегей чемпиону Гарри Каспаров уттурганын билинген. Сан 9,5:8,5 болуп, Г. Каспаров мурнап турар.

ВЕЛОСПОРТ. ССРЭ-ниң улустарының чайгы IX-ку спартакиадазының программазын ёзугаар маргылдааның бирги хүнүнде — сентябрь 20-де Крылатскиниң олимпий трекке делегейниң ийи дакпыр чемпиону Вячеслав Екимов 4 километрге чаа делегей рекордун тургускан. Ол хемчээлди В. Екимов 4 минута, 28 секундада эрткен. Бир неделя бурунгаар ол-ла черге Екимов 4 минута 33, 307 секундада эрткен рекордун боду чаарткан. Ол Крылатскиге 78 дугаар рекорд болган. Сентябрь 21-де Ригадан 22 харлыг студент Улдис Бремапис 1000 метрни 1 минута 0,4,422 секундада эрткеш, тиилекчи болган.

Харьков чурттуг Сергей Змиевский Киевти долгандыр 200 км черниң чарыжынга киришкеш, спартакиаданың чемпиону болган. Велоспортка ниити команда талазы-биле бирги черни Украина чаалап алган. Ол команда РСФСР-ниң болгаш Узбекистанның командаларын мурнаан.

ЧИИК АТЛЕТИКА. ССРЭ-ниң улустарының спартакиадазынга шилчиир кубокту Украинаның спортчулары — 2039,5 санныг болуп, чаалап алган. Дараазында РСФСР-ниң — 1883, Белоруссия — 1457,5, Ленинград — 1325,5, Москва — 1170, Казахстан — 1001 санныг болуп, шаңналдыг черни алгылаан.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

23. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 9.00 — «Харыыланар, горнистер!». 9.30 — Ж. П. Венцель. «Күскү хат». Телешии. 10.45—11.50 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Дорт вариант», «Үениң деңнелинде», «Магниттиг суук чүүлдер». 15.35 — Азербайджан ССР-ниң алдарлыг артизи Е. Качаровтуң удуртулгазы-биле дудукистер квартеди ойнаар. Бакудан дамчыдылга. 15.55 —«Бодунуң чалыы назынының туттуруунда». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.30 — «Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 17.00 — «Д. Шостакович». № 147 чогаал. Эң сөөлгүзү». Фильм-концерт. 17.45 — «Ажылчын хурал». СЭКП-ниң Сахалин обкомунуң бирги секретары П. И. Третьяков, Сахалин облкүүскомунуң даргазы И. П. Куропатко дамчыдылгага киржир. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бо хүннерниң почтазы. «Күш-ажылчы эвес орулгаларга — моондак». 19.30 — В. Ковтун (аккордеон) ойнаар. 19.50 — «Адалары болгаш уруглары». Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Марусинниң концерти. 22.25— Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Гогольдуң шылдаглары-биле». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Долгандыр турар делегей-биле таныжылга. 1 класс. Төрээн чурт кайызын эгелээрил. 8.55 — «Бичии чаштарга геометрия». «Точканың арттырып каан истери». 9.05; 12.50 — Француз дыл. Өөредириниң бирги чылы. 1-ги дамчыдылга. 9.55 — «Каза куштуң ыры». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Ф. М. Достоевский. «Кемниг херек болгаш кеземче». 10.35; 11.40 — Төөгү. 6 класс. Ортааны чүс чылдың сууру. 11.05 — Шыдыраа школазы. Разрядчылар клазы. 12.10 — Башкыга экран. Бойдус эртеми. 3 класс. План. Карта. Компас. 12.30 —13.20 — Ботаника. 6 класс. Чечектиг үнүштерни бөлүктээри.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уран-чечен фильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Сентябрь — шалыпчы ажылдың айы». Кызыл районда мал кыштаглаашкынының белеткелиниң байдалы. Районнуң агроүлетпүр каттыжылыышкынының кол зоотехниги В. Б. Монгуш дамчыдылгага киржир. Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы К. С. Очур-оолдуң чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — Төөгү фильминиң экраны. «Аспарух хаан». (Болгария). 2-ги сериязы.

24. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 —«Бажыңче орук». Док. фильм. 9.05 — В. Гаврилин. Латви ССР-ниң алдарлыг артистери Н. Новик биле Р. Хараджанян (фортепиано) ойнаар. 9.30— Аян-чорукчулар клуву. 10.30 10.35 — Медээлер. 14.30—Медээлер. 14.50 — «Школа, завод, өг-бүле». Док. фильмнер: «Реформа далаштырып тур», «Соңгу полюс биле экватор аразында». 15.35 — Уругларга фильм. «Соңгу чериниң толаччылары». 16.55 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.25 — Концерт залында —школачылар. 18.15 — Эртем болгаш амыдырал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Алдын дагаа оглу». Мультфильм. 19.10 —Делегей болгаш аныяктар. 19.45 — «Адалары болгаш уруглары». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ге болгар культуразының Хүннериниң ажыдыышкыны. ССР Эвилелиниң күрүнениң үлегерлиг Улуг театрындан дамчыдылга. 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шыпаа». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. 10 класс. Электрон санаалга машиназы канчаар ажылдаарыл. 9.05; 13.40 — Немец дыл. Өөредириниң ийиги чылы. 1-ги дамчыдылга. 10.05 — «Бодунуң орбитазын тывар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. Хевириниң барымдаалары болгаш тургузуу. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Башкыга экран. Бойдус эртеми. 4 класс. Чер — бистиң планетавыс. 12.30 — И. Уткинниң болгаш Д. Алтаузенниң поэзиязы. 13.10—14.10 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Партия организациязы болгаш партийжи литература».

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның белеткел класстарының өөреникчилеринге телешкола. 2-ги кичээл. 18.15 — Уругларга фильм. «Чипполино». Мультфильм. 18.50 —Делегей байдалының дугайында беседа. 19.00 — Телефильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Дүжүт ажаалдазы». Репортаж. «Советтер болгаш үе». Тыва АССР-ниң Күрпланының даргазының оралакчызы З. Ф. Докучицтиң чугаазы. «Ажыктыг чорук болгаш шынар дээш». Кызылдың мебель фабриказының продукциязы хыналдада. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — Ужуралдар фильминиң экраны. «Тонельдиң төнчүзүнде чырык». Уран-чечен фильм.

25. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45—Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 9.00 — Грузин улусчу танцылар. Тбилисиден дамчыдылга. 9.35 —«Билдингир-даа бол, элдептиг». 10.35 — Концерт залында — школачылар. 11.25 — 11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Ырак болгаш чоок». Док. фильмнер: «Флот командылап тур мен. Шмидт», «Дайынны соп тур мен». 15.25 — Черде, дээрде, далайда. 15.55 — «Мазовше» ансамбльдиң концерти. (ПУР). 16.20 —«Кады болап көрээлинер». «10 «А» биле ажык чугаа». 17.15—Хол бөмбүүнге делегей чемпионады. Эр улус. АКШ биле Японияның шилиндек командалары. Францияда дамчыдылга. 18.00 — «Дем каттыжылгазы». Социалистиг чурттарның бүдүрүлгени автоматчылдар талазы-биле кады ажылдажылгазының айтырыгларының дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Агроүлетпүр: бөгүн болгаш даарта. 19.30 — Бут бөмбүүнге Европа чемпионадының шилилге маргылдаазы. Исландия биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Исландиядан репортаж. 21.00 — «Үе». 21.35 — Төрүттүнгенинден бээр 80 чылынга. «Композитор Шостакович». Док. фильм. 23.25—Бөгүн делегейде. 23.40—00.05 —Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Док. телефильм. 8.35—9.35 —А. С. Пушкин. «Капитан уруу». 7 класс. 9.05; 12.40 —Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Коллективизацияже угланыышкын. 10.35 — 11.40 — Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 9 класс. Кижи. 11.05 — Орус уран чүүл. Чонары болгаш ыяшка каастап чурууру. 12.10—Арага ишпес чорук —амыдыралдың негелдези. 13.10 —«Баксырап бадыышкын». Уран-чечен фильм. 1.2 сериязы. 15.25 — 15.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00. — Док. фильмнерниң программазы. 18.45 — «Сонуургактарга». Чурулга уран чүүлүн билип алыры. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Кедээниң ажыл-агыйының хүн демдеглели». «Кышка белеткел». Хоорайның коммунал ажыл-агый болгаш чуртталга трезиниң начальниги Э. Д. Оржактың чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Василий Федоровтуң поэзиязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «База катап ынакшыл дугайында». Уран-чечен фильм. 23.10—01.05 — Спортчу программа: хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Крылья Советов». ССРЭ улустарының IX чайгы спартакиадазы. Спортчу гимнастика.

26. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — «Чорук орган кижи орукту эрте бээр». Док. фильм. 9.15 — Делегей болгаш аныяктар. 9.50 — «Ыраккы ортулуктуң чажыды». Мультфильм. 10.20— Док. фильмнер: «Хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алыышкын», «Ажыктыг чоруктуң курлавыры». 10.55 — 11.00 — Медээлер. 14.30— Медээлер. 14.50 — Док. фильмнер. 15.45 — Музыка институдунуң улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. Донецкиден дамчыдылга. 16.15 — Орус чугаа. 16.45 — «Дагдар аялгалары». Ереванда дамчыдылга. 17.05 — «Чүс-чүс чылдарның ужуражылгазы». Док. фильм. 17.40 — Хол бөмбүүнге делегей чемпионады. Эр улус. Польша биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Франциядан дамчыдылга. 18.25 — «Орукка будалыышкын». Арагалаашкынның хоразының дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Айтырыглар, дилээшкиннер, шиитпирлер. 19.50 —«Адалары болгаш уруглары». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —Экранда — кинокомедия. «Россияга итальяннарның кайгамчыктыг ужуралдары». 23.15—Бөгүн делегейде. 23.30 — 00.15 Болгар эстрада артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ждановтяжмаш: шенелдениң айтырыглары». Док. фильм. 8.35 — 9.35 — Төөгү. 4 класс. Москва —орус күрүнениң найысылалы. 9.05 — 13.55 — Англи дыл. Өөредириниң бирги чылы. 4-кү дамчыдылга. 10.05—КПТУ сургуулдарынга. Физика. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 10.35 — 11.35 — И. А. Крыловтуң басняларлы. 5 класс. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 12.00 — Башкыга экран. Зоология. 7 класс. Насеком аймаа. 12.25 —12.45 — Бойдус эртеми. 2 класс. Күстүң демдектери.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.25 — «Дүжүттү өрттен камгалаары». Док. фильм. 18.45 — Профтехөөредилге сургуулдарының концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25— «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Сентябрь — шалыпчы ажылдың айы». «Дүргедээшкинниң угланыышкыны-биле». Шагаан-Арыг хоорайкүүскомунуң даргазы В. А. Ковалевтуң чугаазы. «Атеис айтырыглары».

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Чурулга уран чүүлү». Допчулал. 21.00 — «Үе». 21.35 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. Л. Бетховен. Бешки симфония. 22.10 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.30 — 01.05 — Спортчу программа: ССРЭ улустарының IX чайгы спартакиадазы. Спортчу гимнастика. Бут бөмбүүнге Федерация кубогу. «Динамо» (Минск) — «Жальгирис».

27. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 9.00 — АБВГДейка. 9.30 — Кижи. Чер. Октаргай. 10.15 — Улусчу чогаалдыганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы. 10.45 — Хол бөмбүүнге делегей чемпионады. Эр улус. ССРЭ биле Кубаның шилиндек командалары ойнаар. Франциядан дамчыдылга. 11.30 — «Дириг амытаннар дугайында». 12.30 — Пропагандист хүнүнге тураскааткан концерт. 13.30 — Бөгүн делегейде. 13.45 — Мультфильм. 14.00— «Суббота — ада-ие хүнү». 15.00 —Кино чарлалы. 16.00— «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 16.30 — «Афганистан». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.30 —Кышкы үеже шилчииришиниң дугайында. 17.45 — «Иван Грозный». Уран-чечен фильм. 1.2 сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Суббота кежээзинде». Эстрада музыкалыг программа. 22.35— Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 22.50 — Медээлер. 22.55 —23.50—«Нулин граф». ССРЭ-ниң улустуң артизи. О. В. Лепешинскаяның киржилгези-биле Б. Асафьевтиң музыказынга фильм-балет.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кузбасс...». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Ритмниг гимнастика. 9.20 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.50 — «Океан». Уран-чечен фильм. 11.15 — Казах телевидениениң программазы. 12.40 —«Истелгени мергежээннер чорудуп тур». «Огурецтиг дузалакчы кадарчы». Телешии. 1-ги сериязы. 14.20 —«Сураглыг чогаалдар, сураглыг күүседикчилер». 15.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.00 —Тоол аалдап келген. «Ында, билдинмес оруктар чугаштарда». Уран-чечен фильм. 17.35 —Чарлалдар. 17.40 — Бистиң садывыс. 18.10 — «Тиилекчилер». Кол командылалдың курлавыры — артиллерияның хоочуннары-биле ужуражылга. 19.30 — Львовтуң күрүнениң медицина институдунуң «Горн-цвет» улустуң бот-тывынгыр танцы ансамблиниң концерти. 19.45 — Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Ак акый». 1-ги кезээ. 20.20—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Калинина ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Аян-чорукче аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.45—01.05 — Спортчу программа: хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Сокол». 2, 3-кү үелер: ССРЭ улустарының IX чайгы спартакиадазы. Бокс. Спортчу гимнастика.

28. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 —В. Камышов (фортепиано) ойнаар. 9.25 —«Спортлотонуң» 39-ку тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 —Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05 — «Кедээниң шагы». 14.05—Бөгүн — машина тудукчузунуң хүнү. 14.20 — «Кедээниң шагы». 15.05 —«Ералаш». Уругларның шоодутлуг киножурналы. 15.15 —«Идея негеттинип турар». Телекөрүкчүлерниң чагааларынга харыылар. 16.10 — Цирк артистериниң көргүзүү. (КУР). 17.30 — «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — Мультфильмнер: «Үш ыяш чарыкчызы», «Спортландия». 19.20— «Кино панорамазы». ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Баталов чорудар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бо шагның тоолдарын ёзугаар...». Док. фильм. 22.35 — Медээлер. 22.40—23.45 — Опереттага ынактарга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 —«База катап ынакшыл дугайында». Уран-чечен фильм. 9.55 —Орус чугаа. 10.25 — Р. Шуман. № 2 симфониядан үзүндүлер. 11.05—Украин телевидениениң программазы. 12.05 —Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 12.35 — «Эгидип бээриниң точказы». Арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисел дугайында. 13.35 —Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. С. И. Танеев. «Иоанн Дамаскин». А. К. Толстойнуң сөзүнге ниитиниң ырызынга болгаш оркестрге таарыштырган кантата. № 1 чогаал. 14.10—«Истелгени мергежээннер чорудуп тур». «Огурецтиг дузалакчы кадарчы». 2-ги сериязы. 15.40 — «Тео Адам чалап тур». ГДР-ниң телевидениезиниң концерт программазы. 16.20— Делегей болгаш аныяктар. 17.05 — Москва. Консерваторияның Улуг залы. Е. Кисинниң концерттеринде. 19.00 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ак акый». 2-ги кезээ. 20.15 — «Чажыттар». Киножурнал. 20.25 — М. Таджиев. Үшкү симфония. 21.00 —«Үе». 21.35 —22.55 — «Элдептиг улуг кижилер». Уран-чечен телефильм.

ОГААР

Республикага шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Даглыг черлерге хар чаар. Диңмирээр чадавас. Мурнуу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 7—12, күштели бергенде 15—20 метр чеде бээр. Дүне агаарның температуразы 0-тен 5 градус чедир чылыг болур, а чамдык черлерге 0-тен 5 градус чедир соор. Хүндүс 14—19 градус чедир чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Диңмирээр чадавас. Мурнуу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14, күштели бергенде 15—20 метр чеде бээр. Дүне агаарның температуразы 0 градус болур. Хүндүс 17—19 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Чегемский детектив» 18.40, «Вспышка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сельмая мишень» 14.00, 15.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Русь изначальная» (1, 2 сериязы) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Бесконечная история» 11.10, 13.10, 15.00, 18.40, «Тихая застава» 16.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Две версии одного столкновения» 18.00, 20.00 шактарда.

ХООРАЙНЫҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУНГА БОЛГАШ ААЛЧЫЛАРЫНГА

Хоорайның мурнуу микрорайонунда Московская кудумчузунда 101 дугаарлыг бажыңда өңнүг фотография салону ажыттынган. Салон чурттакчы чонга хуу, бөлүк кижилерниң, бичии уругларны тырттырып турар.

Фотография 10 шактан 20 шакка чедир ажылдаар. Чаңсар 14-тен 15 шакка чедир. Дыштаныр хүнү — понедельник.

«Московская» деп автобус доктаар черге чедир №№ 6 болгаш 1 автобустар-биле чоруур.

ДОСААФ-тың Кызылда катташкан техшколазы секретарь-машинакчылар курстарынга өөреникчилер чыып турар. Курстарга 8—10 класс доосканнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы 4 ай. Өөреникчиниң холезини 103 рубль. Өөредилге 1986 чылдың октябрь 1-де эгелээр. **Айтырыгларны дараазында адреске тодарадыр:** Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 49.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаида 2-32-25 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3366.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 08006.